

ISSN 0132-9626

Дағыстанлы Къатын

6.2023

Фото А. Джамалутдиновой

РЕДАКТОРНУ СЁЗЮ

Ағылұ-бары да затны башы

Сентябр айны башларында Дағыстанны Жамият палатасында ағылолени сакълавну гъакъында дёгерек стол ойттерилген эди. Озокъда, жамият тергев бермесе ярамайгъан масъала, санавлар аян этилмесе де, герти гъалны арабызыда билмейгенлер ёкъдур. Пачалықъ оғыз янындан ағылолени яқълайбыз деп, атасыз, янгыз анасы булан турагъан яшлагъа гёрсетилеген къошум гъакъланы артдыры. Шо къошум гъакъланы алабыз деп, хыйлы дағыстанлы къатынлар эринден айрылагъандай болуп, судлагъа алғысавлу күйде арзалар бермеге башлады.

Палатада сёйлейгенлер айрылывланы себеплерини гъакъында айта эди, ағылолени сакъламақъ учун насиғъатлар, таклифлер бере эди. Мисал учун, ярашывлукъ маслагыт центрны ачмақъыны арив гёrelер.

Тіюзөн айтгъанда, мен шо меселдеги таклифлерден умпагъатлы натижаланы къаравулламайман. Гъатта, оланы бирче оғысдорғен яшлары да токтатмай. Дос-къардаш, жамаат айып этежегине де къулакъасма хыялды ёкъ.

Биз йыртгъыч капитализмни девюронде яшайбыз, бизин заманны аслу философиясы – акъча къазаныв. Шондан не амал этип де къутулмагъа болмайбыз. Капитализм белгили күйде, шо инг де къоркъунчлусу буса да ярай, эл арада айрылывлары гъар тюрлю къайдаларын эркин күйде

яя. Шо, озокъда, инг алдын ағылолеге гелип тие. Билмеймен, сиз тергев бергенмисиз, гъали бизин къатынлар айрылывлар яшавундагы бир къыйын, авур ағывалаттъа гъисапламайлар. Алда буса, эр-къатынны арасында тувлунгъан разисизликени алдын алмакъ учун савлай дос-къардаши къуршала эди.

Эрлерсиз къалгъан къатынлар тез аякъга тура, къарайсан, машин гъайдай, биревге де харлы ери ёкъ. Бириси де не къайгъыдан, не ачлықъдан ойлменген ...

Бугюн ағылолени сакълавну масъаласын чечмекни ишин не яндан башламақъыны билмейсен: дин якъданмы, эдеп-къылыкъ мердешлеребизге таянма тюшеми яда психологиярдан көмек къаравуллайыкъмы? Мисал учун, дин якъдан алсақъ, ислам динде бир нече къатын алма ихтияр бериле. Шо ағылолени сыйкълашывуна болушлукъ этими? Яда кёбюсю ЗАГС-дагы дыгъарын бузуп, бусурман адатлагъа гёре гебин къыйып, парахат яшап туралар.

Гъасиликалам, Жамият палата айтагъан күйде, ярашывлукъ центрлар къуруп, биз бир умпагъатлы натижалагъа етишежекбиз дегенге менде инамлыкъ ёкъ. Балики, биз эргишилер ва къатынлар бу дюньягъа негер гелгенибизни унутма сама унутмагъанбызмы? Шонда сама тюгюлмю иш?

Наида КЕРИМОВА

НОМЕРДЕ БАР:

ДОСЛУҚЫНУ КЁПЮРЮН БИРЕВДЕ БУЗУП БОЛМАС 8

Бизин арабыздагы дослукъуну кёпюрюн бузма сюелер. Шолай душманларыбыз Кырым кёпюрню де бир нече керен атылтма къарагъан. Олар Кырымъга бағып гъужум этмеге къарай, тек шайлы къапас алып, улуйгъан ит ийимик, къайтып уясына гирежегин билебиз...

ИШ БУЛАН ЧЫНЫҚЪЫГЪАН 11

Мен мунда этилген адабият чарагъа бағыа гесегеним тюгюл. Мени де, мени иймик кёплени де гъайрангъа къалдыргъан зат – шолай уллу поэмани муаллим таймай, тайышмай дегенлейин, гёнгюндөн айтгъандан къайры, таъсири, чебер күйде, юреклеге сингердей охума бажаргъаны. Хыйлылар о заманда болғанёлугъувъ да, гележеги булангъы муаллимни авур загыматына да тиuz төре гесдилер.

ЯРАТЫВЧУЛУКЫНУ ЧЕТИМ ЁЛЛАРЫНДА 25

Ол сюйюмлю уланнны шоссагыят эс этген, профессорлар ону гъакъында лап яхшы студентибиздеп айтагъанын сонг эшитген. Ол о заманларда бары да къызланы тергевюн тартып, клёш шалбарлар гийип юрюй болған. Институттуң ёлбашчылары нечакъы буварывлар эти турса да, гийинеген кюон алышдырмагъан.

ОЬСЮВ МЕНИ УЧУН — ИНГ АЛДЫН 34

Мени булангъы лакъырында Айда Магъамутовна 10-15 Ыллар альяқыдаты студентлени гъалиги тенглилеринден хыйлы башгъалыкълары барны айрыча эсгерди. Бугюнгю студент грантгъа нечакъы акъча гёрсетилегенин сорама тартынмай. Шонуда ол негъакъ сорамай, оъзюнью илму ахтарывларында биревден де харлы болмай чалышма сюе.

«ГИШИНИ КЪАЙГЫСЫН ТЕЗ ЮРЕГИМЕ АЛАМАН»

Москвадагы «Дагъыстан» деген маданият центр ва шону янында иш гёрген «Даррачи» деген фонд уълкени тахшагъарында турагъан дагъыстанлылар учун уллу агъамияты буландырылишлер ойтгере. Фондга тизив, илиякълы къатын Мариян Каландарова башчылыкъ эте. Биз ону булан ёлугъуп, агълюсю, иши, сахават чалышыву гъакъында мекенли билмеге токъташдыкъ.

ТУХУМНУ ТАРИХИ – ҮЛКЕНИ ТАРИХИ

Мариян Дагъыстанны оьсювюне уллу къошум этген оьзюню тухуму булан оъктем бола. Ана якъдан да, ата якъдан да хыйлы пагъмулу адамлар арагъа чыкъгъан. Мариян Каспийскиде Дагдизель заводда 63 йыл инженер болуп ишлеген Орджоникидзе Алиевични ва совет сатыв-алывнун гюрометли къуллукъчусу Гидаят Абдулхаликовнаны агълюсюндө тувгъан. Ол 54 йыл Каспийскидеги ашханаланы бирлешивюне башчылыкъ эте гелген.

Алиевлени агълюсю Акъуша районну бырынгъы Балхар юртундан чыкъгъан. XX асрунун башларында эргишилер гъар тюрлю ерлеке къазанчъа гете эди, къатынлар буса балчыкъдан савут-сабаны эте эди, паласлар согъа эди. Мариянны улланасы, мисал учун, айтылган дерзи эди, ондан къайры, капотлар учун кружевалар ва сизакъ бавлар этип бере эди. Ата якъдан уллатасыны аталары инкъылапдан алда Владикавказда алтын маллар гъазирлейген устахананы сакълап тургъан, шонда шёшгелер де этиле болгъан. Инкъылапдан сонг олар Дагъыстангъа къайтгъан. Ана

якъдан уллатасы ва ону эки ииниси гёнгюллю күйде давгъа гетген, игит күйде ябушгъан ва дав майданларда жанын кўурбан этген. Бирдагъы уллаталарыны бириси Идрис Мамаевич инкъылапдан алда юртну старшинасы болгъан. Сонг янгы гъакимият уйст гелгенде, Акъушадагъы промкомбинатгъа башчылыкъ этген, гечче таба Уллу Ватан давнуну йылларында Балхардагъы савут-саба чыгъарағъан заводну директорону къуллугъун күтген. Шолай тухумундан чыкъгъан Магъаммат Амирханов инкъылапдан алда Кумухдагъы мадрасада белгили алимлени алдында охугъан. Гечче таба, Сайит Габиевни таклифине гёре, Магъач Даҳадаевни къызыл асерчилерине къошуулгъан. 1921-нчи йылда Коммунист партияны сыйдираларына гирген. Уллу Ватан давнунда Балхар юртгъа башчылыкъ эте. 1934-нчюй йылда Сайит Габиевни якълаву булан ёл участкаланы башын тута. Ону къуруму Акъуша, Лак, Сергокъала, Лаваша районларда кёпюрлөр къургъан. 49 йыл ишлеген шо къурумда. Гъатта, 1967-нчи йыл ол Загъматны Игити деген атгъа гёрсетилген. Дав

йыллардагы къайратлы загъматы учун, Ойр Советни 7 Гюрометлев грамотасы, хыйлы медаллар булан савгъатлангъан. Ол оъзю де бир вакъти ДАССР-ни Ойр Советини депутаты эди.

Мариянны атасы—Орджоникидзе Алиевге белгили инкъылапчыны аты къоюлгъан, о замангъы кёбюсю жагъиллер йимик, Каспийскидеги ФЗУ-ну охуп битдирген, сонг бирдагъы бир нече билимлөр алгъан. Ол ишлейген завод Оборона министерликни табилигингедиги предприятие эди, шо саялы ону этген хыйлы ишлерини гъакъында ачыкъдан айтма бажарылмай эди, гъатта, уйдегилерине де умуми сёзлер айттып къутула эди. Ону эки йыл алъякъда яшавдан гетивю дёрт де къызы учун уллу къайгъы, тас этив болуп токътады.

—Атам бек абурлу адам эди, ону къырыйында биз бир затдан да тартынмай, биревге де харлы болмай таш къаланы ичинде йимик турга эдик. Ол бизин агълюбюзю сыйкълашдырып, бирлешдирип бажарды, тухумтайпаны арасында да ону сёзю тутула эди. Гъали мен лап уллусу гъисапда ону шо гъаракатын узатмасам болмайман: гъар

тюрлю масъалаланы чечемен, кёмек этемен, насыгъат беремен, барыбыз да бирче болагъан күйню болдурма къарайман. Атам гечинген сонг мен гъали заманымны кёп янын мунда, Дагъыстанда ойтгеремен.

Мени къызардашларым—гъактылтёбелер. Барыбыз да бирче анабызын гъайын этебиз. Ол гъали ишлемей, алда уллу коллективлеге башчылыкъ эте гелген, иш ёлдашларыны арасында гюремет къазангъан, пачалыкъ да ону загъматына тийишли къыймат берген.

Алиевлер яшларын лап яхши хасиятлагъя уйреттеген: намус-ягъя байланыв, къылыкъ-едеп байлыкълагъя гюремет этив, загъматны сюов.

БИРИНЧИ АБАТЛАР

Мариян Каландарова охувун 1967-нчи йылда Каспийскидеги 7 номерли школада (гъали гимназия) башлагъан.

—Шо йылларда школада да, шагъарда да хыйлы миллетлени вакиллери яшай, оланы арасында эришивлер, тюртюшувлер болгъан деп, бир де эшифтегенмен. Мени бек тизив муаллимлерим бар эди, оланы аслам яны орус педагоглар яда жугъутлар эди. Айрокъда, математиканы, инглис ва орус тиллени, орус адабиятны ушата эдим.

1978-нчи йылда Мариян школаны алтын медалгъа битдире ва ДГУ-ну физика факультетине охума тюше.

Ойр охув ожакъдан сонг Ленинградагъы гемелени къурагъан инситутнун Каспийскидеги бёлюгюндө ишлеме башлай. 1986-нчи йылда шагъарны 3 номерли школасында медицинадан, Дагъыстанны мердешлерinden ва маданиятнан дарслар юрюте.

—Шо янгыртып къурувну къыйын заманлары эди. Яшав юрютме четим эди, анам мағъя тюкен ачмакъыны таклиф этди. Шолай 1994-нчи йылда далапчылыкъга урундум. Магъачкъалада тюкен ачдым, гъар тюрлю мал алмакъ учун тыш уылкелеге де барма тюше эди.

АГЪЛЮ

Мариянны эри Расул Якъупович Каландаров—далапчы. Терен билимлери буланты тизив адам. Мариян ону булан ойкем бола. Олар яшавдан бир-бирине аркъа таяв болуп юройлер.

Расул Каландаров гъалиги даражаларына ойзю етишген, Новосибирскидеги сатыв-алыв институтнун бешлеге битдирген, ол онда Ленинни атындағы стипендиясын алағъан орус тюгюл биргине-бир студент болгъан. Аспирантурагъа тюшген, кандидатлыкъ ишин якълагъан, шо ойр охув ожакъда 15 йыл лекциялар охугъан. Сонг ойзюн толу күйде бизнесге багъышлагъан: не ишге урунса да, натижалары яман болмагъан. Мадарлы адамлары сыдырасына къошула да, ону таныйғанлар айтагъянгъа гёре, ол бугюн де рагымулу, кёмекге гъазир кюонде къала...

Расул Якъупович—Дагъыстанны ва Балхарны уллу патриоту. Артдагъы вакътилерде ол гиччи ватанында кёп бола, неге тюлюл, Балхарда ойзюнью маяларына инчесаниятны уллу центрын къура. Гъали ич ишлери башланған. Ол Дағыстанны ва уылкени экономикасыны ва маданиятыны ойсююне уллу къошум этген, ягъдан къарап турагъанлардан тюгюл.

1996-нчи йылдан тутуп, Каландаровланы агълюсю Новосибирскиде тұра эди. Мариян

эрине кёмекчи болуп чалышгъан, онгача къурумну финанс директору болгъан. Буса да заманыны аслам янын яшлагъа багъышлагъан. Агълюсюнде олар беш бар-эки улан ва уыч къыз. Атасы къазана эди, анасы буса инамлы уй къулукъланы күтө эди, яшланы савлугъуну, билим алывуну ва тарбиялавуну гъайын эте эди.

2013-нчи йылда Мариян Москвагъа гёче, неге тюгюл, ону ойзюне янгы 16 йыл битген гиччи къызы Ажа шонда охума башлай ва ону янында уллудардан бирев сама болмаса ярамай эди. Ажа Новосибирскидеги лап яхши деп гъисапланагъан гимназияны 9 класын битдирип, Финанс-юрист академияны янындағы коллеже тюше, сонг РАНХИГС-да охуй, шону да уыстюнлю күйде къызыл дипломгъа тамамлай, гъали уыстюнлю күйде финансист болуп ишлей. Агълюсюнде ону тыш пачалыкъы охума бакъдырма имканлыгъы бар эди, тек ата-анасы дос-къардашдан, ватанындан айрылмай, байлавлукъын уызмей турмакъын арив гёрген.

Бу агълоню ял алма заманы сама бармы экен?

—Амалдан геле туруп, бирче ял алма къаст этебиз. Тек ял алывға янашыбууз башгъа-башгъа. Эрим табиатны, денгизни сюе. Мен къызым булан англавланы артдырагъан ял алывну ушатабыз, бир отпусканы ичинде бир нече пачалыкъларда ва шагъарларда болабыз, музейлерден гезейбиз,

белгили ерлерине экскурсиялагъа барабыз.

Яшлар оысген, гъариси яшавда оыз ерин тапгъан. Кызыларымны уллулары билим алыш, эрге баргъан, Дагъыстанда тура, гъали олар да көп яшлы аналар, гъарисини дөрт яшы бар. Торунларым да уллатасындан уылгю алыш, бизнесде оыз ёлун тапма къарай. Каландаровлар гъюрметли тухумлар булан къошулгъан. Уланлары буса атасы йимик, Новосибирскидеги сатывалыв институтту битдирген ва шо шагъарда яшайлар ва оызлени ишин юрютелер.

Мариян къызы ва эри булан Москвада туруп, «Дагъыстан» деген маданият центр оытгереген чараплагъа көп бара эди, Расул буса центргъа харж якъдан да көмек эте эди.

Шо саялы Мариян 2018-нчи Ыылда «Дагъыстан» маданият центрни Мариям Ильясованы атындагъы «Даррачи» деген рагъмулукъ-ярыктландырывчу фондуну Москвадагъы бёллюгюню башчысы этип белгиленгенине бир де тамаша болма тюшмей. Шо Ыыл «Дагъыстан» маданият центрни президиумна да сайлангъан.

АДАМЛАГЪА СЮЮВ БУЛАН

Фондну ишлерин къабул этегенде, Мариян сахават къурум 20 Ыылны ичинде Дагъыстанда уллу ярыктландырывчу ишни оытгергенин биле эди. Илму, маданият, билим берив тармакълардагъы къужурлу сиптелени, проектлени якълагъан, гъар тюрлю рагъмулукъ чараплар ва программалар оытгерген, яшлар уййлерине, етим яшлагъа, сакъатлагъа көмек этген. Фонд мердешли ва гъалиги маданиятны ва адабиятны янгыртмакъ учун къурулгъан проектлелеге айрыча тергев бере. Фондгъа ону кюрчюлендирген бириңи президенти, ДР-ни пачалыкъ премиясыны лауреаты Мариям Ильясованы аты къюолгъан. Ол бир нече Ыыл алъякъда яшавдан гетген. Буссагъат фондгъа М.Ильясованы «онг къолу» болуп тургъан

Гюлшан Хасаева башчылыкъ эте ва бириңи президентини рагъмулукъ ёлларын узата.

—Магъа «Даррачини» Москвадагъы бёллюгюню ишин оыз бойнума алмакъны таклиф этгенде, башлап бек тамаша болдум. Мени «Дагъыстан» маданият центргъа чакъырдылар ва центрны башчысы Арсен Буйдалаевич Гъюсенов булан лакъыр этген сонг, оызюмню разилигимни бердим.

Мариян—алдынлы яшав къаравлары булангъы адам, муратларын яшавгъа чыгъарывгъа бек тындырыкълы күйде янаша, оызюне этилген инамлыкъыны ва жаваплыкъыны англай. Артдагъы вакътилерде аслу тергевину жамият ва рагъмулукъ ишлеге бере.

Гишини къайгъысын тез юргине алагъан, назикден гъис этеген Мариян Орджоникидзеңиң бир заманда да айланадагъы адамланы авараларындан ягъада турмагъан, тарчыкъылагъа дайм табыла, сахават ишлерин не гючюн, не заманын аямай узата. Ол—Новосибирскиде, Москвада ва Дагъыстанда оытгерилген хыйлы рагъмулу чарапланы сиптечиси.

—Онгача далапчыны ишин мен ушатаман. Шо магъа рагъмулу ишлеге къуршалмагъа имканлыкъ бере. Адамлагъа гъакъ юрекден көмек этегенде, сени оызюнгю де ругъунг гётериле, гележекге гюч аласан, яшавунгнун маънасы табыла дей,—М.Каландарова.

Ол Москвадагъы «Даррачи» фондну ва «Дагъыстан» маданият центрни чалышыву гъакъында хабарлай.

—Центргъа Дагъыстанны герти патриотлары гире, гъар тюрлю миллетлени, касбуланы вакиллери, Москвада турған дагъыстанлыланы къысматы оланы дайм тергевионю тюбюнде. Мисал учун, медиклени бирлешивю, тахшагъардагъы азарханаларда, институтларда, клиникаларда ишлейген врачлар къуршалгъан. Биз бугүнлөрде Москвадагъы ва Подмосковьеедеги госпиталларда яраланып ятагъан солдатларыбызыны гёрме бардыкъ, олагъа бары да якъдан көмек этебиз, гёнгюн алабыз, олагъа тез сав болмакъны ёравлары

ва къутлавлары булангъы видеороликлени гёрсетебиз.

Дагъыстанлылар учун агъамиятлы агъвалатланы, юбилейлени, байрамланы центр бириңин де къутгъармай оытгере, бизин якъылданы дагъыдан да бек бирлешидирме, сыйкълашдырма къасты бар. Олагъа гиччи ватанын унутма къоймай, шону булан бирге арекдеги ювукъ адамларындан сагъынағъан пашман ойларындан арчылма көмек эте.

—Ювукъ заманда центрда Дагъыстанны халкъ шаири Расул Гъамзатовну 100 Ыыллыгъына багъышлангъан көп тюрлю чараплар гёз алға тутулгъан. Сентябр айны 8-нде, шаир тувгъан гюн, адатлы күйде ону эсделигине гюл байламлар салдыкъ. Сентябр айны 14-нде РФ-ни Президентини янындагъы Дагъыстан вакиллiği булан Тыш адабиятны китапханасында «Мени Дагъыстаным. Бизин Расулубуз» деген уллу фестиваль оытгерили. Октябр айны 22-нде «Акъ турналар» деген халкъара адабият-музыка халкъланы дослугъуну фестивалы да къаравчуланы тергевион тартды.

Гелеген Ыылны апрель айында «Дагъыстан» маданият центр оызюню 35 Ыыллыгъын белгилежек ва шо замангъа Москвада турған белгили дагъыстанлыланы гъакъында айрыча китап чыгъаражакъ.

Мариян Каландарова—адатлы дагъыстанлы къатын, оызюно лап яхши маънасында айтгъанда, далапчы ишлерин устьюнлю күйде юрютген адам. Къатынгиши, эгер де ачыкъ юрги ва көп сююю бар буса, яшавунда не этме болагъаны ондан уылгю алма тюшедир. Гёzel агълюнью къурма, агълю черине инамлы къатын болуп турма, яшларына гъасирет анадай табылма, беш яшны жамиятны пайдалы ватандашлары этип оысдюрмө, къызыздашларына, дос-къардашына аркъя таяв болуп юрюмеге, дайм оызюню билимлерин артдырма, оысме, устьюнлю далапчы ва жамият чалышывчу болма...

Гюлнара АСАДУЛАЕВА

МЕНИ ДАГЫСТАНЫМ

Мен ағылбюзде уйчончю улан эдим. Тувма заманым гелгенде, атамны герти дюньялагъя ёчген, мен оланы атларын ер юзюндөн оқтөм күйде юрютердей не дос-къардаши, не къурдашлары къалмагъян болгъан экен.

Тек мердешлени бузмагъя күй ёкъ саялы, атам ожагъына юртундагъы лап да абурулту тамазаланы чакъыргъян. Олар бир де башгъа тюгюл, элни къысматын чечмеге жыйылгъандай, боза булан толгъан аякъланы гётерип, узун лакъыргъа гъазирленген эди. Оланы арасында боза булан бир де къурдашлыкъ юрютмеген акъсакъаллы тамаза болгъан экен.

Анам башгъа уйден чыгъып, мени ону къолуна берген:

— Сен мени тоюмда бир къомузну, бир накъыраны согъуп йырлагъансан. Йырлагъан кюонг эпизиз яхши эди. Гъали мени авлетимни де къолунга тутуп, не йырны йырлажакъсан?

— Гъей, къатын! Йырланы огъар сен бешигин чайкъай туруп йырларсан. Сонг огъар бизин къушлар, оъзенлер йырласын. Хынжаллар ва гюллэр де оъз макъамын сокъсун. Лап яхши йырны буса, огъар ағылю чери йырласын.

— Олай дей бусанг, айт атын. Сен къояжакъ атны буссагъат савлай юрт, бютюн Дагъыстан эшитсин.

Тамаза мени оърге гётерип:

— Къызыашны аты юлдузну ярыгъыдай, чечекни илыкъылгъыдай болмагъа герек. Эргишини атында къылычланы тавушу ва китапланы

гъакъылы чалынма тюше. Мен кёп атланы билемен, амма буссагъат къулагъыма РАСУЛ деген ат чалына-деп, къарткъожакъ башлап бир къулагъыма шыбышлап, сонг башгъасына къычырып, шо атны айтгъан. Мени де вуя-гъарай салып йылайгъан кюомде анама узатып:

— Муна сизге РАСУЛ,—деген.

— Къайтып такраялай бусам да ярай, дагъыстанлы биринчилей папахын ва атын аявлама герек. Тек папах адамны аты йимик, башгъа нече де авур болмакъ бар. Дюнья, яшавну гёрген тамаза магъя шо атны негер къойгъан экен? Расул, арапчадан гёчюргенде—элчи. Мен кимни элчисимен?

КЪОЛ ТЕПТЕРИМДЕН.

Бельгия. Мен—дюньяны гъар тюрлю миллэтлеринден ва уылкелеринден жыйылгъан шаирлени ёлугъувуну ортакъысыман. Гъариси чыгъып оъз халкъыны къысматы, маданияты, поэзиясы гъакъында айта. Оъз элинден айрылып, ят ерде яшайгъан лондонлу-венгер, парижли-эстонлу, нью-йорклу- поляк да поэзияны бек макътап сёйлей эди. Оланы бириси:

— Ёлдашлар, сиз мунда гъар тюрлю пачалыкълардан гелгесиз ва гъар тюрлю халкъланы вакиллерисиз. Миллетимни ва уылкемни атындан сёйлемейген янгыз биргине-бир мен барман. Мен—бары да халкъланы вакилимен, мен— поэзияны вакилимен. Мен— бютюн дюньягъа шавла береген гюнешмен, берекетли янгурман, не еринде де оъсеген терегимен,—деди ол.

Шолай да айтып, ол сағынадан тюшдю.
Хыйлылар харс ура эди. Мен буса ойлаша
къалдым. Озокъда, биз, шаирлер, бютюн
дюньягъя жавап бере бусакъ да ярай, амма
оъзюню анадаш ерлерине байланмагъян инсан
бютюн алам учун жавап бермеге тебине буса, шо
тамашалыкъны тувдурा. Мен шо тайпа адамланы
Ватанын къоюп, ари якъларда уйленип,
къайнанаасына анам деп айтма башлайгъанлагъя
гъисаплайман. Мени къайнанаалагъя бир де
къаршылыгъым ёкъ. Тек ана бир бола, анадан
къайры—ана болмай.

Сағыа сен кимсен деп сорайгъанда,
документлерингни гёrsетме боласан, масала—
паспортунгну. Халкъгъя буса шо кимdir деп сорав
бергенде, ол оъзюню эревюллюлерин: алимлерин,
язывчуларын, художникин, композиторун,
политика ва жамият чалышывчусун, асгер
башчысын шоссагъят айтып бере ва шолар булан
оъктем бола.

Гъар адам яш заманындан тутуп, ол бу дюньягъя
оъзюню миллетини вакили болмакъ учун гелгенин
англама герек. Огъар папах да, хынжал да
негъакъ берилмей, анадаш йырларына да негъакъ
уйретмей.

Къысмат мени не тарааплагъя элтсе де, мен
оъзюnde биринчилей атны ерлекен ата юрутумну
унутмайман. Мен къайда да оъзюмню Дагъыстанны
хас мухбирине гъисап этемен.

*Бизин якъланы гъакъында,
Мен сюйген кюйде хабарлама болмайман.
Оъзюм булан толгъан хуржунланы ташыйман,
Тек не этерсен —ачып болмай тураман.
Ана тилде къонгуравлу йырланы,
Йырлан болмай тарланаман.
Аркъама ташлагъян сандыкъыны,
Хужу къалгъыр, ичин ачып болмайман.*

Йыракъ эллерден къайтып, юртлударым булан
очарда олтургъанда, олар сорама башлайлар:
— Сен ят ерлерде бизин адамгъя къаршы
болмадынгмы?
— Ер юзүнде бизин тавлагъя ошагъян тавлар бармы?
— Сағыа о якъларда ялкъывлу тюгюлмю эди, ата
юрутунгну эсге алмаймы эдинг?
— Бу дюньяда биз де бар экенибизни билеми?
Мен жавап беремен:
— Биз оъзюбюз оъзюбюзно де танымай бусакъ, олар
бизин къайдан билсин? Бизде чи 40 тюрлю тиллер
бар...
— Муна сен хабарла дагъы бизин гъакъыбызды.
Асрулар бою тарихибиз хынжаллар ва шёшгелер
булан языла гелген. Башгъя тиллеге гёчюр,
етишдир. Сен этмесенг, шону Расул, дагъы бирев де
этмежек.
Бары да ойларынгны жый бир йылкъыгъя.
Аргъумакъларынгны таза, эркин бетлеге отланма

чыгъар. Ойларынгны яшырма. Яшырсанг, сонг къайда салгъанынгны унутажакъсан. Шолай къарым адам къачан, къайда яшыргъанын унутуп, бары затдан къуру къалгъан.

Тек ойларынгны башгъалагъа да оълешме. Къыйматлы къомузну оюнчакъ гысапда яшгъа бермеге ярамай. Яш яда шону бузажакъ, яда тас этежек, яда къолун гесежек.

Бирев де сени аргъумагъынгны хасиятын сенден яхши билмей.

АТАМНЫ СОКЪМАГЪЫНЫ

ГЪАКЪЫНДАГЪЫ ТАПШУРМАЛЫ ХАБАР

Бизин гиччи Цададан Хунзахгъа барагъан уллу машин ёл бар. Хунзах—район центр. Атам бир де шо ёл булан юрюомеген, ону оъзюню сокъмагъы бар эди. Шо сокъмагъында гёзел чечеклени жыйып, гюл байлам этип, уюне гелтире эди.

Къышда сокъмакъны сол ва онг якъларында къардан адамланы, атланы суратларын эте эди. Сонг Цаданы ва Хунзахны адамлары олагъа къарама геле эди.

Тек шо гюл байламлар къуруп ташлангъаны нечакъы заман бола, къар келпетлени де ирип, сюлдюрү де къалмагъан. Амма, Дагъыстанны чечеклери атамны шиъруларында гъали де сав. Мени оърюм чагъымда атам бир къуллукъгъа Хунзахгъа бакъдырды. Мен уллу ёлдан пайдаланмай, атамны сокъмагъы булан юрюомеге сюйдюм. Бир тамаза мени эс этип токътатды ва сабур тавушу булан:

—Атангны сокъмагъын—атанга къой, оъзюнге башгъасын изле,—деди.

—Мен тамазаны ёравун унутмадым ва оъзюмню ёлумну ахтарма урундум. Мени йырымны сокъмагъы нече де айланч, узун болгъан экен. Тек мен гъали де шо сокъмагъым булан юрюимен ва оъзюмню чечеклеримни гюл байламлагъа жыйман.

Шу китапны гъакъындагъы ой да биринчилей шо сокъмакъда тувлунду.

Токъташгъан сонг, артгъа тартылмагъа күй ёкъ. Яшгъа йимик китапгъа да, гъатта, ол тувгъанча да ат къойма тарыкъ чы! Нечик ат къояйым? Гюллэрден ва юлдузлардан алайыммы? Яда гъакыллы китапларда айтылагъанны къоллайыммы?

—Ёкъ, оъзюмню атыма биревнүю югенин гийдирмесмен. Тек сен баш излей бусанг, инг башлап, оъзюнгю алдынга не мурат салагъанынгны англама герексен, болажакъ асарынгны аслу маънасындан кюрчю алмагъа тарыкъсан. Папахынгны башынга гёре танглама тюшмейми?

Мени ата юрутум, мени тавларым, мени Дагъыстаным. Муна мени—бары да ойларымны ва талпынывларымны уясы. Мен оъзюм де шо уядан учуп чыкъгъанман. Шо уядан бары да йырларым. Дагъыстан—мени ожагъым, Дагъыстан—мени бешигим.

Олай болгъан сонг негер тарыкъдыр кёп ойлаша турма? Бизде аслу гъалда уланлагъа уллаталарыны аты къююла. Китап—сени авлетинг болар, Дагъыстан буса—уллатанг. Демек, китапгъа ДАГЪЫСТАН деп ат къоймакъ—лап тийишли ва дурус. Шондан онгайлы, тизив ва мекенли ат табылажакъмы?

Язагъан адамны ойлары, сёзлери кагъызын гъар бетинде бир-бири булан эрише. Китапны атына байлавлу ойларым да муна шолай эришивлеге чыгъа. Мен чи эришегеним гъеч эди, бир генгешде шогъар байлавлу министрлер сёз оъчешивге урунгъан эди.

Гъасиликалам, министрлени бириси «Дагъыстан» деп къояйыкъ дей. Экинчисини шо кепине гелмеди. Алдында кагъызланы да яйып, ол къаршы чыкъмагъа башлай:

—Ёкъ, къыйышмай. Бир гиччирек китапгъа бир уллу республиканы атын нечик бермеге ярай? Яшгъа атасыны папахын гийдирмелер,—дей.

—Токъта, неге къыйышмай —деп, огъар башгъа гъакимбаш къаршылыкъ билдири. —Ай кёклерден учуп, денгизни ичине батылагъанда биз шону сюлдюрүн гёргенде де, шогъар Ай дейбиз.

Башгъачалай айтмайбыз. Шо гёрюньюшге де гъали башгъа ат чыгъармагъа тарыкъмы?!

—Рази тюгюлмен! —деп къайпанмай ону гъаким ёлдашы. —Дагъыстан дегенде, мени гёз алдыма ону тавлары, оъзенлери, денгизи гелип токътай. Шоланы барысын да бир китапны ичине гийирме бажарыламы?

Магъа лакъыргъа къошуулмагъа тюшдю.

—Мени юрегим къырый-буччагъына ерли Дагъыстаным булан толгъан. Ону тарихи гъакында толу күйде язылгъан китап бар дегенге де инанмасман. Мени китабым, эгер де мен шону язсам, охув китапгъа ошамажакъ. Мен асруланы бир-бири булан чатырашажакъман, сонг лап аслу тарихи агвалилдан алып, «Дагъыстан» деген атны аслу маънасы не зат экенни англатма къаражакъман.

Дагъыстан бары да дагъыстанлылар учун бир йимик буса да, гъариси ону башгъа-башгъа күйде сезе, англай. Мени де оъз Дагъыстаным бар. Ону тав оъзенлерини макъамы къулагъыма оъзтөрече чалына. Мен оланы тилин англайман.

Гъасиликалам, министрлер мен айтгъан башгъа рази болду.

ДОСЛУКЪНУ КЁПЮРЮН БИРЕВ ДЕ БУЗУП БОЛМАС

Къырым ва Дагъыстан бир-бирине бек ошагъан. Табиатын айтмагъанда, эки де республикаларда кёп миллелер яшай. Оланы Россияны оъзге регионлары булан тенглешдиргенде, гёз алгъа туттъан муратлары ва борчлары да къыйышывлу геле. Айрокъда, миллиаралыкъ политикада, халкъланы арасындагъы дослукъну сакълавда. Шо адилли гъаракатда язывчуланы да къошууму аз тюгюл.

2014-нчю йылда Къырым Россиягъа къошууп, оъзлени язывчуларыны Союзун къургъан ва башчысын этип Валерий Басыровну сайлагъян.

Ол оъзюню ишине гиришип, инг алдын Россияны язывчуларыны союзуна ва ону регионлардагъы бёлюклерине эки де якъга пайдалы чалышывну башламакъыны гъакъында чакъырив этген.

Биринчилерден болуп шо чакъыривгъа Дагъыстанны язывчулары сесленген. Шо да негъакъ тюгюлдюр. Дагъыстанлыланы къонакълыкъ этмеге, яхшылыкъ ёрама гъазирлигин ким билмей. Шоссагъат ишпе де гиришдик. Биз бир нече керен язывчулукъ ва адамлыкъ дослукъну беклешдиреген телемостлар оътгердик. «Къырым», «Доля», «Долька» деген журналларыбызда айтылгъян ва жагыл дагъыстанлы язывчуланы асарларын чыгъардыкъ. ДР-ни язывчуларыны союзуну вакилери «Интеллигентный сезон» деген халкъара адабият-музыкалы фестивалда ортакъчылыкъ эте, шону лауреатлары, жюрини членлери, гюреметли къонакълары болуп токтагъян. Бизин «Таврида» деген таржумачы чебер центрларын дагъыстан шаирлени шиъруларын орус тилге гёчюрген ва ювукъ арада айрыча китап болуп чыгъажакъ. Бугюн Дагъыстан бизин, Къырымдан гелгенлени Расул Гъамзатовну 100 йыллыгъына багъышлангъян «Акъ турналар» деген халкъара фестивалы

оътгерилеген гюнлеринде къулач яйып къарышылай. Бир гезик Магъаммат Агъматов мени сағынагъа чакъырагъанда:«Сёз къырым- дагъыстанлы Ольга Прилуцкаягъа бериле!»—деген эди.

Ону яшавдан гетивүоне байлавлу пашман ойлар бугюн де юрегимни сызлата... Неге тюгюл, бизин къырым язывчулар учун, ол даим инамлы къурдаш эди. Башгъачалай болма да кюй ёкъ эди. Биз барыбыз да яшавгъа ва дослукъта дагъыстанлы Расул Гъамзатовну шиъруларындан уйренгенбиз. Ону:«Адамлар, Аллагысен, тилеймен, оъзюгүздеги рагымудан тартынмагъыз. Ер юзюнде къурдашлар онча кёп тюгюл, къурдашланы тас этерден тартыныгъыз!»—деген сатырлары бизин тарбиялай эди ва гележекке ёл гёрсете эди.

Бирдагъы бир затны айрыча эстремеге сюемен. 2014-нчю йылда Къырым Россиягъа къошуулгъанда, бизге биринчи кёмеклени бакъдыргъан дагъыстанлылар эди. О заман машинлеге Къырымгъа етишмек учун бир нече гюн бурам гечивде токътама тюше эди. Гъали буса шо ёлну бир нече минутдан оътмеге бола. Россия эки денгизни туташдырагъан сыйзакъ сувну устюнден тизив кёпюр къургъан. Шо ярыматашну уллу Россия булан байлай, язывчулар

да ёлугъувлары ва бирче ойтгереген чаралары булан бизин арабыздагъы дослукъуну кёпюрюн беклешдири.

Дагъыстанны язывчуларыны союзундан Расул Гъамзатовну юбилейин белгилевгө чакъырив гелгенде, адамны тувгъан гюнүне бара болгъан сонг, не савгъат алыш барайым деп ойлашма башладым. Шо заман Къара денгизни сувун алыш гелип, Каспийге тёкмеге, шолар агъа-инидей болсун учун деген мурадымны арив гёрдюм... Сонг эсиме гелди: «Биз чи тезден берли ювукъларбыз! Расул Гъамзатов оъзюню шиърулары ва йырлары булан бизин ичибизге тезден берли Дагъыстанны сингдирген! Гъар сёзюн тамчы этип тёге эди, сонг жыйып, сююнню ва дослукъуну уллу денгизине айландыра эди...

Айрокъда, шо бугюн бизге къаравулланмагъан якъдан балагъ гелгенде, айрыча гъис этиле. Биз гъали паражатлыкъ учун, бирче давлар юротмеге борчлубуз! Бизин башгъа ёлубуз ёкъ!

*Йигирманчы асру къавшалып, гёзлерин яба,
Биз шону яшларыбыз, макътав бизге, сый бизге!
Балики, бизин асруда ийимик,
Инсанлар ябушмагъандыр къариши ялгъангъа
ва зулмугъа.*

Мен Хунзаҳдагъы концертге къарагъян эдим. Ондагъы бир бийив мени гъайран этди. Бийив аналаны давда оылген уланларына, къатынланы

эрлерине, къызланы сюйгенлерине агъ чегивю, йылаву эди. Мен олар булан бирче йылай эдим...

Бизин арабыздагъы дослукъуну кёпюрюн бузма сюелер. Шолай душманларбыз Къырым кёпюрнү де бир нече керен атылтма къарагъян. Олар Къырымгъа багъып гъужум этмеге къарай, тек шайлар къапас алыш, улуйгъан ит ийимик, къайтып уясына гирежегин билебиз...

Дагъыстанны эргишилери орус солдатлар булан агъа-инилердей бизин умуми Ватаныбызын якълама эретурду. Мен шо исбайы, тавакаллы уланлагъа къарап, олар бир заманда да оъзюню Ватанына хыянатчылар болуп чыкъмажагъына, бизин душманлардан къоружагъына гъакъ юрекден инана эдим. Олар ата-бабаларыны атын бир заманда да ер этмежек!

Мен илбис душман булангъы давларда жанын къурбан этген дагъыстанлы уланланы эсделигини алдында баш иемен ва оланы аналары ва къатынлары булан бирче гёзьяш тёгемен. Шолай къоччакъ уланлар тарбиялагъаныгъыз учун, сизге баракал! Биз бирчебиз! Бизден бирев де уyst болуп болмажакъ! Бизин эренлеге, бизин игитлеге Яратгъаныбыз гюч, къуват берсин!

Ольга ПРИЛУЦКАЯ,
язывчу, таржумачы, Къырым язывчуланы
союзуну башчысыны заместители

ОЗЮН НАСИПЛИ АДАМГЪА ГЫСАПЛАЙ

Уллу Ватан давну йылларында тылда этек бүгюп, енглерин чююрүп, загъмат тёкген къатынлар-къызлар, эренлер аз болмагъан. Оланы кёплери окоплар да къазгъан, давдагылагъа опуракъ да тикген, озге авур ишлени де күтген. Шолай тылда манглай тери булан ишлегенлер гъар юртда бар. Айтагъаным, бираз алда Львовское 1 юртну школасында Бабаорт районну «Тангчолпан» деген Россияны халкъларыны адатлангъан маданият центрыны директору, Дағыстанны ат къазангъан къуллукъчусу Садия Даветееваны жагълы гъаракаты ва сиптечилиги булан тылны гёрмекли загъматчысы Атикат Абакарова булан ёлугъув ойтерилди.

Атикат Абакарова 6 ай болагъанда ата-анасын тас этип, етимликге тарый. Ону ата-анасын кулаклар деп тутуп гетген. Гече таба Каспий денгизни ягъасында гюллеленгенни биле. Атасын оылтурғен сонг бираз яшап, анасы да гечине. Гиччинев Атикатны къардашлары озлелеге къызы этип алып, ону тарбиялап оысдорелер. Огъар 12 йыл болагъанда уллулар булан бирге окоплар къазмагъа юрой, ормангъа чурпу жыйма юрой.

Давну озге яшлары йимик, Атикатны да яшлыгъы ойтесиз къыйынлыкъларда ойтген. Шо ёлугъувда огъар йыламай туруп тынглама болмай эди. Атикат бүгюн де тарлана туруп, ач къалгъан гүнлерин, школагъа яланаякъ юройген күйлерин, уystюне гийме адамшавлу опурагъы болмагъаны да эсге алды. Ол нечесе йыллар ойтюп, 92 йылгъа гирген чагъында биринчилей озю турагъан Бабаортдан барып, ата юртуну топурагъына басма, шо школаны ичине гирме ойтесиз гъасирет эди. Неге тюгюл, шо школа къурулгъан ерде ону атасыны ожагъы, ую-эшиги болгъан.

Яшда гёрген яшынмас деп, Атикат бары яшлыгъын гёздөн гечирген. Шо гюн Львовское 1 юртдагъы школада ойтерилген мажлисде башына директору Яха Адилова да тюшүп, ону ва къызы Испаният Абакарованы бек исси, илиякълы күйде, бары да зерттуруп, хас уруп къаршыладылар. Яшлар огъар шо гюн соравлар бердилер. Ол да гъарисине мекенли, къужурлу күйде жаваплар къайтарып, жанлы лакъыр юрютдю. Ёлугъувну ахырында, юрги чыдан болмай йылап да алды. Башындан гетген къайгъы-дертни эсинден тайдырма болмайгъаны англатды. Шолар бары да ахырынчы тынышына ерли юргинден таймажакъыны билдириди. Сыйлы къонакъ яшлагъа давну акъубаларын, ону ялынлы отун бир заманда да гёрмей, озю йимик ата-аналарын тас этмей паraphatlykъда яшамакъыны ёрады. Аслусу бизин зор гючлю Ватаныбызны сюймекни гъакъында насигъат берди. —Бугюн мени мурадым яшавгъа чыкъды. 92 йылгъа гиргенде, мен озюмню азиз юртумну топурагъына абат алдым. Мен 8 авлетни тарбиялап, аякъ уисте салдым. Эки яшымны да къайгъысын гёрге тюшдю, о дюньягъа гетдилер. Бир къыйынлыкълагъа да, дертлериме де къарамайллы, озюмню Ватаным Россияны патриоту, асил күйде яшагъан ватандашы экенимеге насипли адамгъа гысаптайман,—деди Атикат Абакарова.

Жыйынны тамамлай туруп, ону къызы Испаният къужурлу ёлугъув, анасына абур-сый этгени учун школаны директору Яха Адиловагъа, Садия Даветеевагъа ва охувчу яшлагъа, муаллимлөгө разилигин билдириди.

Тюпде охувчуланы тергевюне **Зарема Сулейманова** Атикат апайгъа багъышлап язған шиъруланы беребиз.

ШО ДАВЛАРДАН АЛЛАГЬ БИЗИН САКЪЛАСЫН!

Аврувумну алма чакъы ян болуп,
Анамдан бир анадашы болмады.
Нече ятлар «кызызашым»- деп айтса да,
Анадашдай магъя юрек ачмады.

Сыйлы элим, мени сыйлы Ватаным,
Шо давлардан Аллағы бизин сакъласын!
Давлар бизин яшлыгъыбыз алгъандай,
Гъеч дагъы бир яшныкин де алмасын!

Яратгъаным! Макътав болсун ойзюнге!
Беш де кызыым алты саным сакълагъян.
Кёп гиччилей мен анамсыз къалсам да,
Шо кызыларым ана болуп токътагъан.

Сав болугъуз, баракалла халкъыма,
Мени бугюн шулай сыйлап алгъангъа.
Эсделикге къалар йимик даймге,
Суратымны тёр тамлагъа салгъангъа.

ЯШЛЫГЪЫМНЫ СОКЪМАГЪЫ

Излей туруп яшлыгъымны сокъмагъын
Абатларым аста-аста аламан.
Бу мактапны гёрюп бары да гёзелин,
Мени атамны гёрген йимик боламан.

Дюньям бугюн алды мени аявлап,
Абурлады, сыйлап алды ойрлек.
Шо атамдан къалгъан мени ожакълар,
Муна бүюгюн уылгю болду кёплеке.

Саннукъларым толгъан мени сырымдан,
Юрегим бир гъалек бола, бир тына.
Эсге алып башдан гетген йылланы,
Гюнубюзню сыныкъ йимик синдыра.

Ач да болдукъ, юрюдюк биз яланда,
Дав тавушлар янчды бизин яшлыкъны.
Яшлар болуп авлакъларда гюл уъзюп,
Теренлерин бойламадыкъ ташлыкъны.

Байлам этип юлкүп будай ашланы,
Ярма этип келилерде тойсек де
Яшлар болуп биз исивден тоймадыкъ
Гъукуматгъа не къуллукълар этсек де.

Окоплар да къаздым сегиз яшымда,
Арз этмейли, нечик къыйын болса да.
Ананы мен сюювюндөн тоймадым,
Нече ана бавуруна басса да.

Бизин мухбирибиз

ИШ БУЛАН ЧЫНЫКЪГЪАН

Хасавортдагъы Зайналабит
Батырмурзаевни атын юрютеген
педколледжни ана тил ва адабиятдан дарс
беривчюсю, Дагъыстан Республиканы
ат къазангъан муаллими, ДР-ни билим
беривню отличниги, ойр катиориялы
муаллим Маржан Шарабдиновна Абукова
булангъы танышлыгъыбыз гетген асруну
етмишинчи йылларындан башлана.

Айтагъаным, шагъарны еттинчи школасында къумукъ адабиятдан ачыкъ дарс болажакъ, юрю, сагъа да пайдасы тиймей къалмажакъ деп, педколледже дарс береген, ойзу мени де охутгъан, савлай республикагъа аты айтылгъан Умар Гъажиевич Орусханов шо ачыкъ дарсгъа алып баргъан эди. Шону Маржан Шарабдиновна юрютеген кюон гъали де унутмагъанман. Дарс деме о дарс тюгюл эди. Охувчу яшланы Дагъыстанны халкъ шаири Магъаммат Атабаев булан шатлы ёлугъуву эди. Шо вакътилерде айтылгъан шаирни юбилей янгы белгиленип битген

вакътилер. Муна шо ёлугъувда биревге де аты таныш тюгюл, артыкъ загъмат сынав да топлап битмеген мualлим шаирни «Урлангъан ажжал» деген асарны гесеклерин тюгюл, савлай поэмани гёнгюндөн охуйгъанда, кёплерибиз гёзяшларыбызын сакълап болмай къалгъан эдик. Мен мунда этилген адабият чарагъа багъа гесегеним тюгюл. Мени де, мени йимик кёплени де гъайрангъа къалдыргъан зат – шолай уллу поэмани мualлим таймай, тайышмай дегенлейин, гёнгюндөн айтгъандан къайры, таъсирили, чебер күйде, юреклеге сингердей охума бажаргъаны. Хыйлылар о заманда болгъан ёлугъувгъа да, гележеги булангъы мualлимни авур загъматына да тюз тёре гесдилер. Гертилей де, Маржан Шарабдиновна Абукова табиатындан мualлим.

Эндирай орта школаны битдирген Маржан, огъар дарс бергенлени эгеривюне гёре, битиминден мualлим болуп яралгъан. Орта класларда охуйгъан вакътилерден тутуп ол башлапгъы класланы вожатыйы: олар булан байрамлагъа гъазирлене, тюрлю сапарларда бола, пионер отрядланы сборларын гъазирлей. Биш заманында ол оязюне тапшурулгъан охувда артда къалгъан пионерлер булан иш гёре: математика-гысапдан

масалалар чече, артдырывну таблицасын гёнгюндөн уйрете. Байрам чаралагъа гъазирлик гёрюв ишлер болса чы, Маржан учун–уллу йыбаб, уллу той. Себеби, оъзю арив йырлап бажарагъандан къайры, бийивлеге де ажайып уллу гъонери бар Маржан, гиччиавлагъа гъали толу күйде гъюнерлерин-пагъымусун малим этме, оланы да оъзю йимик бийиме, йырлама, шиъруну балын, шербетин чыгъарып гёнгюндөн айтма, уйретме тюшген мюгълетден толу күйде пайдаланма болагъанына шат.

Он бир класны битген къызгъа къайда охума барсам яхшы, ким болсам къыйыша деген соравлар тувулмай. Ол алданокъ биле: гележек насиби – мualлим касбу.

– Университетни филология факультетини рус-дагъыстан бёлюгүндө бизин булан Агъмат Жачаев, Абзайдин Гъамитов, Абдулкерим Залимханов, Бадрутдин Магъамматов, Забит Акавов охуй эди. Дарсларымда оъзюм булан охугъан язывчуланы яратывчулугъун гече бусам, кёбюсю оланы яш йылларын, яратывчулугъуну башланывун айтаман. Охув китапларыбызыда язывчуларыбызын гъакъында толу маълумат ёкъулугъу, къытлыгъы, мualлимни ишин четимлешдире.

Гележекде болажакъ дарс беривчюлөгө мен биринчи курсдан тутуп мualлимни къыйын ишине аста булан гъазирлеме башлайман.

– Загъмат яшавуғъузну биринчи абатлары нечик башланды?

– Университетте очно тюшсемде, агълю аваралар алдынлыкъ этип, охувумну заочно узатма тюшюп къалды. Заочно охув, школа, агълю масъалалар – булар ишимде четимликлени белгилерин гёрсетгенден къайры, мени яшавну къыйынлыкътарына чыдамлы этип къойду. Биз агълю Алевдин булан Хамавортда яшай эдик. Мен, янгы гелген юртлу гелин, уйде де, ишде де биринчиликни, алдынлыкъны гёрсетмеге герек экенимни унутмайман. Школаны директору мени ишге гъазирлигимни сынайгъандай, о заманда магъа рус ва къумукъ тилни, адабиятны юрютме ихтияр берген эди, уйствиене, школада чебер иш гёрген кружокъ да башчылыкъ этме герекмен. Инаныгъыз, менде шо йыллар: яшланы сюювюн къазанып бажарарманмы экен деген ой тува эди.

Биринчилей яш мualлим яшлар булан авлакъ ишлөгө къуршала. «Яшланы хасиятлары-мердешлери класдан тышда белгили болуп къала экен, – деп узата ойларын Маржан Шарабдиновна. – Айтагъаным, оланы авлакъ ишлөгө алып баргъан заманда чомартлары булан къызгъанчлары да, тюз сёйлейгенлери булан янаша ялгъангъа күйленгенлери де гёрюнүп къала. Тек юртлу яшларда тазалыкъ да, къурдашларына гъакъ юрекден берилгенлиги де шагъардагъы яшлардан эсе артыкъмы экен деп эсиме геле. Бир затны гъар заман такрарлай деп эсигизге гелмесин: артдагъы йыллар яшланы билим алыв даражасы хыйлы тёбен тюшген. Чебер асарланы охуйгъанлар кёп аз. Шулай гъал янгыз бизде тюгюлдюр деп ойлашаман. Алда яшлар стипендия алғыандокъ, китап тюкенлөгө чаба эди. Гъали оланы гючденден охума борчлу этмесе болмай».

—Гючден салгъан гёзнию нюрю болмай деп эшитгенсиздир чи, Маржан Шарабдиновна?

—Озокъда, эшитгенмен. Тек студентлери бизни ана тилге гъаваслыгъын болдурмакъ учун бизде аз иш этилмей. Театр вешалкадан башланагъандай, биздеги ана тил ва адабият дарслар бары да онгайлыкълары булангъы кабинетден башлана. Мунда сиз де билегенде йимик, дарс этме бары да онгайлыкълары болдургъанбыз.

Устьевионе, гъар курсну студентлери ана тилден ва адабиятдан оытгерилеген класдан тышдагъы ишлеге къуршалагъаны да хыйлы затны аян эте. Гъар йыл ана тиллеге багъышлангъан жумалыкълар оытгериле, студентлери бизге оызлени билимлерин гёрсетме толу күйде имканлыкълар, шартлар ёкъ тюгюл. Хасавиорт шагъар ва район—шаирлени эли десем къопдурув болмас. Оланы кёплери педагогика охув ожакъны битдирген. Дагъыстанны халкъ язывлары Магъамматсолтан Ягыяев, Умукурсюн Мантаева, Дагъыстанны халкъ шаири Магъаммат Атабаев, язывлар ва шаирлер Къалсын Акъгэзов, Супиянат Мамаева, Патимат Абукова, Расул Къойтемиров, Гёйюрчон Атаева, Супуханым Бийболатова, Гюлбагъат Омарова. Ана тиллеге багъышлангъан район оылчевдеги илму конференциялар, шириу охувну ярышлары, язывлар булангъы ёлугъувлар булан бары да бизде этиле гелген чараплар.

Гертилей де, загъмат булан чыныкъыган, педагогика ишни оыз авлетлери йимик сюеген, муаллимни къыйын касбусу къанына-жанына яш замандан тутуп синген.

Маржан Шарабдиновна Абукова оыз ишине гъакъ юрекден берилгени бизин тамашагъа къалдырмай. Даим студентлер булан болагъан Маржан Шарабдиновнаны оыз ишине чугъул айланагъанына биз уйренчили болуп да битгенбиз.

Яшларыны атасы, ятгъан ери ярыкъ болгъур, Алевдин Ибрағимович олжасына: «Мен къазангъан зат бизге бола, сен уйде тур, ишлеме, яшланы тарбияла»,—деп нече керен айтды. Сёз ёругъуна айтгъанда, ол халкъ да сёйлегендөй «ерли гъукуматны башчысы» болуп да, яни, партияны Хасавиорт районуну биринчи секретары, халкътагъа билим берив тармакъда министрни биринчи заместители, артдагъы йылларда буса Хасавиорт аграр-экономика колледжни директору болуп чалышгъан. Загъмат яшавуну биринчи абатларын буса ол шагъар ва район «Дружба» газетде бёлюкню редактору болуп ишлегени хыйлы затны англата.

Тек Маржанны юрги буса даим студентлелеге, ол оызю де айтагъанлай, яшларына талпына, оланы тангаласы талайлы болгъанны сюе. Муаллим педколледжде дарслар берив булан дазуланып къалмай. Ол студентлени муаллим касбуну яшыртгъын сырларына тюшүндөре. Районну ва шагъарны школаларында болажакъ дарс беривчөлөр булан практика ишлер оытгере. Биз бу ерде «эт», «кюте», «оытгере» деп айтып къоябыз.

Оызбюз ойлашып къарасакъ да, студентни дарс берив саниятгъа уйретмек, оытгерилежек дарсны оюнг булан гёз алгъа гелтирмек, дарсда гъар айтылагъан-берилген соравну, къайтарылажакъ жавапны алданокъ билип бажармакъ—авур загъмат. Тек Маржан Шарабдиновна оызю шо авур арбагъа егилгенине де, шо авур арбаны чаналама-туварылма къоймай тартма гючю де, гъакъылы да, билим даражасы да баргъа шюкюрлюк эте.

Маржан Шарабдиновна булан гъар гезик лакъыр этегенде, мен ону белгили язывлчу Эффенди Капиевни къатыны Наталья Капиева булан тенглешдирмен. Яшав ёлдаши, белгили язывлчу Эффенди гечингенден сонг, Наталья ону адабият варислигин унутулма, ерде ятма, чанг басма

къоймай эки томлукъ китап этип чыгъарды. Айтагъаным, Маржан да агълюсю, белгили жамият чалышувчу, журналист ва язывлчу Алевдин Ибрағимович хапарсыздан гечингенден сонгъу адабият варислигине гёз къаратып, «В знак благодарности» деген китапны чыгъарма бажарды.

З. Н. Батырмурзаевни атындагъы педколледжни ана тилден дарс беривчюсю, болажакъ муаллимлени насиғъатчысы Маржан Шарабдиновна Абукованы гъакъындагъы очеркимни битдирме турагъанда ону гъакъында иш ёлдаши Асъаб Гьюсейнович Магъмутовну сёзлерин гелтирмекни оравлу гёрдюм: «Маржан Шарабдиновна оызюни предметини бек билгенликден къайры, студентлеринден де шолай терен билимлени талап эте. Студентлени юрт школалардагы сынавлу муаллимлени иши булан таныш этмекден къайры, оланы иш сынаву гъакъда да маълуматлар бере. Ол янгыз дарс беривчю тюгюл, ол – насиғъатчы, тизив тарбиялавчы».

Педагогика колледжни директору, Дагъыстан Республиканы ат къазангъан муалими, Россияны хас орта билим беривюн гюрметли къуллукъчусу, педагогика илмуланы кандидаты Руслан Ханбатырович Канаев: «Маржан Шарабдиновнагъа тапшурулгъан ишни яшавгъа чыгъажагъы, чыкъмажагъына тергев берме тарыкъ тюгюл. Ол юрютеген иш даим мукъуялты этиле. Ол ери гелгенде бийип де, йырлап да, колледжде болажакъ ёлугъувланы сценарийлерин жавгъарлап да болагъан, охув ожакъны лап да абурулу муаллимлеринден саналагъан касбучу. Ол оызгелени иш сынавун студентлелеге англата, тек ону загъмат сынавуну сырларын генг күйде яймагъа заман етишген дег ойлайман».

Биз де шолай ойлашабыз!

Магъаррам АЛИМГЪАЖИЕВ

Кавказ давлардан сонг Түркиягъа гетген кавказлыланы варислери.
Сол якъда Фатма-къумукълардан

Истанбулну къырыйындагъы Силиври шагъарында Тюрг Республиканы 100 йыллыкъ юбилейине багъышлангъан агъвалатлардан сонг, бу пачалыкъны тахшагъары Анкарагъа ёл чыкъмагъа гъазирлик гёрдюк. Ери гелгенде, эсгерип къоймагъа сюемен. Мен алда да эсгерген күйде, бизин Түркияны берекетли топурагъына ондагъы Дагъыстан маданият жамиятыны президентини вице-президенти Яшар Оъз ва ону агълюсю, жамият чалышывчу Асият Оъз чакъырып бардыкъ. Олар алданокъ бек арив, кимге де пайдасы тиеген, къужурлу программа да къургъан эдилер.

ТҮРКИЯГЪА САПАРЫМ

(Башы алдагъы номерде)

Гъасили, эртенги ашыбыздан сонг, биз барыбыз да мекенили онгайлыкълары булангъы автобусгъа да минип, Анкарагъа тербендик. Ёл бойну узагъына дёрт де якъдагъы яшылыкълагъа, гёzelликлеге къарай, илгъям ала туруп ахшамгъа таба тахшагъаргъа етишдик. Огъ, нече де арив, таза шагъары да бар. Бир янындан бырынгъылыкъны, бирдагъы янындан гъалиги яшавну ийислери бурнугъа уруна. Бизин Яшар ва Асият ханум тазалыкъгъа йыртыллайгъан, арив шартлары булангъы къонакъуйгэ ерлештирдилер. Артда бизин, къонакъланы, ахшамгъы ашгъа, банкет залгъа чакъырагъанны билдирилер.

Арив белсенип, онгарылыш, олар чакъырагъан ерге тюзлендик. Къарайбыз, Имам Шамилни заманындағы давлланы вакътисинде Түркиягъа гёчюп гетген Темиркъазыкъ Кавказ, Дагъыстан тамурлары булангъы

ватандашларыбызны наслулары башында ондагъы Дагъыстан маданият жамиятыны президенти Фатин Дагчынар да булан бизин хошгелди этип, къашларын герип, къулачларын яйып алдыбызгъа чыкъдылар. Тюрглени татывлу ашлары булан тизилген столланы тёрюнде олтуртудулар.

Бир вакъти Асият ханум яныма гелип, биревню гёrsетип: «Паху, шу къумукъ тамурлары булангъы гёzel къатын булан танышмагъа ихтиярынг бар»,— деди. Олай дегенде, юргимде бир тамаша айрыча сююв гыслерим бирчюкгендей болду. Толкъун уруп ташыйгъандай гъис этдим, туруп, янына бардым. Вай, о сююнген күйню мен сизге англатмагъа сёзлер де тапмайман. Тезден берли миллетине гъанкъып, йыллар бою къаравуллап турғынны эследим.

Экибиз де бир-биревню къысып къучакълап, хыйлы заман айрылмай токтагъанбыз. Гай аман, гёресен дагъы, нечик бир-биревге къаныбыз тарта

деп ойлашым. Шо мюгълетде мен Фатма Айдоган деген Эгей денгизни ювугъунда, Анкарада яшайгъан гёzel къумукъ къатынны да къурдашларымны сыйрасыны инг тёрюне сыйындырды. Мен огъар: «Сенден башгъа къумукълар бармы мунда?»—деп сорап битгенче, ол шоссагъат биревню номерин алыш, зенг урду. О да кёплөр таныйгъан, бизге де гелип гетген Тефик къурдашыбыз болуп чыкъды. Ол юртдаман деп гелип болмады. Фатма къумукъча билемен деп чи айтды, тек янгылыш сёйлеп къоярдан уяламан деди.

Түркиягъа сапар чыгъагъанда мен ким биле, онда биревге савгъат этмеге тюшсе деп арив тастар алгъан эдим. Кимни эсине геле эди, шо Анкарадагъы сююнню оту янагъан, гъар кимни юрек тамурларын бир-бирине байлайгъан залда гёzel къумукъ къатын Фатма Ханум булан таныш боларман деп. Огъар тастарны савгъат этип: «Фатма Ханум, бизин къумукъ къызылар,

къатынлар бырынгъыдан берли тойлагъя, мажлислеге тастарлар байлап бара. Бу бизин къумукъ халкъны ийиси гелеген назик, асил исбайылыкъны белгиси Анкарадагы сизин отавугъузда да болсун»,—дедим. Гъейлер, ону союнчюню дазусу ёкъ эди. Ондан мен: «Вай мени жаным, яврум, аявлу къызардашым»,—деген нече тюрлю юрекге балгъам болуп яйылагъан сёзлени эшиздим.

Шо залны ичине нюор шавла яйылгъан йимик, дагъыдан да бек ярыкъ болду. Къарайман, бары халкъны гёзлери союнчден, соювден толгъан, бир-биревню эжел заманлардан берли таныйгъан йимик парахат сыр чечелер, кюлкюню сеси залны ичине сыйышмай. Шонда Кавказ ва Дагъыстан тамурлары булангъы тюрклер жыйылгъан эди.

Мажлисни башындан ахырына ерли Асият Ханум жанлы ва шат күйде юротдю. Бир-бирев булан таныш этди. Башлап Тюркиядагы Дагъыстан маданият жамиятны президенти Фатин Дагчынаргъа сёз берди. Ол сёзюн башлай туруп:

—Сиз барыгъыз да бизин ата топуракъларыбыздан

хошгелдигиз,—деди. Бизин къурум къурулгъанлы кёп йыллар бола. Биз гъар йыл йимик тюрлю-тюрлю чараптар ойтгеребиз. Неге тюгюл, биз Дагъыстан ва Темиркъазыкъ Кавказ бизин унутгъанны сюймейбиз. Биз, Аллагъ буюрса, янгы-янгы ёлугъувлар этмеге, дагъы да аралыкъланы беклешдирмеге къаражакъбыз. Бизге гелгенигиз учун баракалламны билдиремен»,—деди.

Шонда бир оланы, бир де бизин якъдан аралашдырып сёйлевлер болду. Бир-биревге юреклеризни эшиклерин герип ачдыкъ. Магъа сёз бергенде, мурадымны тюркче айтмагъа тюшдю.

—Бизин гьюрметли азиз къардашларыбыз, ювукъларыбыз, къурдашларыбыз. Биз сизге тамурларыгъыз баш алагъан ата топуракъларыгъыздан, ана эллери гизден къайнар саламлар гелтирдик. Биз сизден не къадар союнегенибизни билсегиз, соювюбюз дюньялагъа сыйышмажакъ эди. Бизин тилибиз де бир, юреклериз де бир, тамурларыбыз да бир»,—дегенде, барысы да харс уруп бизге разилигин билдириди. Шонда Дагъыстанны Халкъ Жыйыныны

депутатлары, телевидениени, газет-журналланы ва илмуну къуллукъчулары, жамият чалышычулар да мукъаятлы күйде сёйледилер. Шондан сонг бизге барыбызгъа Тюркиягъа 100 йыл деген белгиси ва Имам Шамилни сураты булангъы алтын тюслю тизме ярайгъан, накъышлангъан бошгъаплар савгъат этдилер. Ахырда эсделик сурат да чыгъардыкъ.

Артындағы гюн бизин дагъыдан да бек умпагъатлы, агъамиятлы ёлугъувгъа элтдилер. Айтагъаным, Тюркия Гыкуматыны янындагы тыш пачалықълардагы жамият къурумлар булан байлавлукъ юрютеген управление бу бары да ойттерилген гарапкатланы гъар якъдан якълап кёмек этген.

Мен бу управлениеде эксперт болуп шайлы гарапат этип чалышагъан, бизге де кёмеклешген Элиф Ялчын Акчамны атын да айрыча эсгермеге тийишли гёремен. О бизин Солтан-Мутну атындагы фонд ер тербенгенде тюрклеге кёмек этгенні де эсгерди, Надирсолтанны да билегенин айтды.

(Давамы бар)

ПАХУ ГЬАЙБУЛЛАЕВА

Ана тилибизни уйренебиз

ТАПШУРУВ

ТЕРГЕВЛЮ ЯШ

Къумукъ халкъ ёммагъы

Бирев къардашыны уystюне баргъан ва оyzюню эшегин карасъя байлагъан. Эшек буса байлангъан еринден къутуулуп, гетип къалгъан. Къардашлар эшекни излемеге гетгенлер. Ёлда бир яш къаршы болгъан.

– Эшекни гёrmедингми? – деп сорайлар олар шо яшгъа.

– Нечик? Сол гёзю сокъур, арт аягъы акъсакъ, оyzюnde арпа

булангъы эсти гёк дорба аркъасына байлангъан эшекми эди?

– Дюр-дюр, лап шолай.

– Ёкъ, гёrmедим, – деген яш.

– Неге гёrmейсен, сен чи ону гъакъында бары да затны билесен, – деп къардашлар яшгъа акъырма баштай.

Олар яшни тутуп ва ону эшекни урлагъангъа такъсырлы гёрюп, судьягъа элтгенлер.

– Мен сокъурманмы дагъы? – деген яш судьягъа. Ёлда мен эшекни гызыларын гёrdюм. Ону артдагъы онг аягъыны гызы оyzге аякъларыны гызы йимик терен тюгюл, абаты да гиччи. Шолай болгъанда, шону аягъы акъсакъ болмагъа герек. Сокъамакъыны янгыз онг ягындагъы отну ашагъан. Шолай буса о сол якъдагъы отну гёrmеген, ону сол гёзю сокъур болмагъа герек. Терекни тюбюнде эшек къашынмагъа токътагъан ва терекде гёк йиплени гесеклерин къойгъан, дорбадан тёгюлген арпалагъа къарап, шо дорбаны тешиклери болгъанны билдим.

Ахыры да бу сёзлеге тынглагъан сонг, судья къардашлагъа урушгъан ва яшни эркин этген.

Журнал в журнале

Фото Е. Тимохиной.

ЧТО ДОЛЖНО БЫТЬ НА СТОЛЕ В ГОД ДРАКОНА?

Как учесть гастрономические вкусы этого знака?

На столе должны быть следующие продукты:

1. **Мясо.** Оно может быть представлено в виде говядины, баранины, свинины, утки или индейки. Важно, чтобы мясо было свежим и качественным.

2. **Орехи.** Орехи символизируют сильное здоровье, богатство и долголетие. На столе должны быть миндаль, кедровые орехи, греческие орехи и другие.

3. **Фрукты.** На столе должны быть красные фрукты: гранаты, яблоки, красные мандарины, можно использовать в десертах замороженную вишню или клубнику.

4. **Рыба.** Рыба символизирует изобилие и богатство. Чтобы год был финансово успешным, на столе должны быть блюда из рыбы. Проще всего (и полезней) запечь филе красной рыбы или карпа целиком в духовке. Также

С наступлением Нового года каждый из нас задумывается о том, как украсить свой праздничный стол и порадовать близких и друзей самыми вкусными блюдами. Год 2024 по китайскому календарю станет годом Дракона, и мы предлагаем вам узнать, что должно быть на новогоднем столе, чтобы привлечь удачу и заручиться покровительством символа года. Дракон является символом мудрости, силы и власти. Самым важным качеством в этот год, позволяющим добиться больших результатов, будет уверенность в себе и своих силах, творчество и решительность. Если вы являетесь счастливым обладателем этих качеств, Дракон непременно поможет вам в достижении целей. Символ года любит яркие краски и острый вкус, поэтому на столе должны быть красные фрукты, орехи, свежая рыба, красное мясо, специи и другие продукты, которые подчеркнут яркий и сильный характер Дракона.

по вкусу Дракону придется традиционное новогоднее блюдо – бутерброды с красной икрой.

5. **Рис.** Рис также символизирует изобилие и богатство.

6. **Зелень.** Зелень символизирует рост и развитие. На столе могут быть укроп, петрушка, кинза, шпинат, листовой салат, кабачки, брокколи и т.д.

ОТ ЧЕГО ЛУЧШЕ ОТКАЗАТЬСЯ В ПРАЗДНИЧНОМ МЕНЮ?

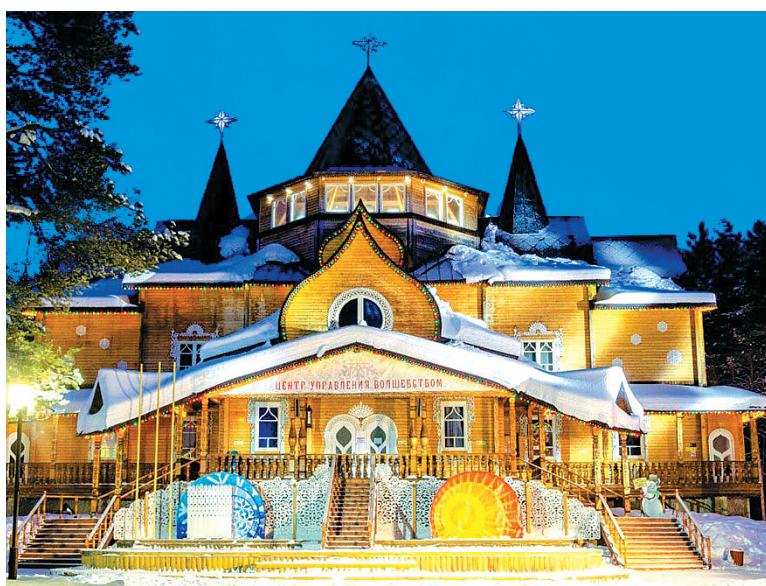
Мясо кролика. Кролик является знаком, противоположным Дракону, и символ года не одобрит такого соседства.

Курица. Курица является символом бедности, и не рекомендуется её есть в этот год. Следуя этим рекомендациям, вы сможете подготовить новогодний стол в год Дракона и привлечь удачу и благополучие. Тем, кто не верит в гороскопы, – проще всего! Можно готовить все, что желает душа и позволяет кошелек!

ЗНАЕТЕ
ЛИ ВЫ?

ВЕЛИКИЙ УСТЮГ: РОДИНА ДЕДА МОРОЗА

Главный зимний волшебник «прописан» в Великом Устюге. Город расположен на севере Вологодской области, и его история ведет отсчет с 1147 года, а это значит, он – ровесник Москвы. У Деда Мороза в Устюге своя резиденция, в ней есть тронный зал, музей, мастерские, почта и сувенирная лавка. И дети, и взрослые могут поговорить с волшебным дедом, отправить праздничные открытки с его автографом и особым штемпелем, а еще – что-нибудь изготовить себе на память в сказочных мастерских. Есть у Деда Мороза и загородное жилище. Вотчина его находится в 11 км от города. Тут расположился целый городок: гостиничные коттеджи, площадки для игр, аттракционы. Сам Дед Мороз живет в роскошном тереме, где у него опочивальня, кабинет, мастерская. Есть тут и светелки внучки Снегурочки, которая приезжает к нему по гостить из Костромы.

САЛАТ ИЗ ЛОСОСИНЫ С КРЕСС-САЛАТОМ Пикантный, нежный вкус

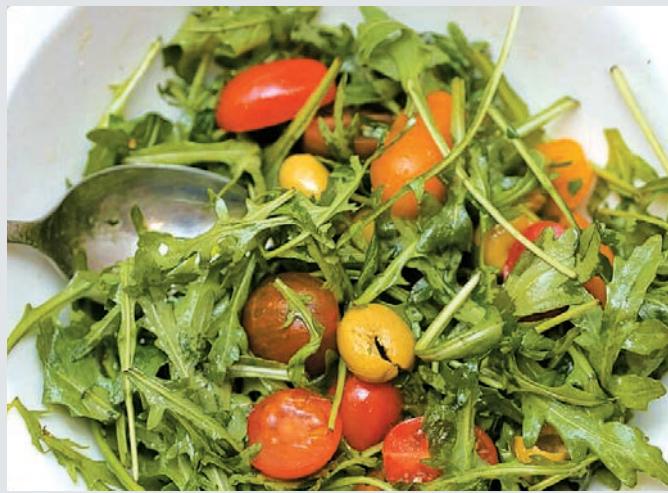
- 250 г шампиньонов
- 2 моркови
- 2 стол. ложки лимонного сока
- соль
- молотый черный перец
- сахарный песок
- 4 стол. ложки оливкового масла
- 50 г ломтиков копченого лосося
- 1 чайн. ложка тертого хрена

ПРИГОТОВЛЕНИЕ

1. Шампиньоны обтереть влажным полотенцем, по желанию удалить ножки, очистить и нарезать тонкими ломтиками. Морковь вымыть, очистить от кожицы, разрезать на пластины, а затем нацинковать узкими полосками. Кресс-салат перебрать, тщательно промыть под струей воды и обсушить.

2. Для приготовления маринада для салата перемешать лимонный сок, соль, молотый черный перец и сахар по вкусу. Затем медленно влить растительное масло и еще раз все тщательно перемешать.

3. Кресс-салат, морковь, шампиньоны и ломтики лососины разложить по тарелкам и сбрызнуть маринадом. Посыпать тертым хреном и подать на стол.

ПИКАНТНЫЙ САЛАТ С ЦУКИНИ (приправленный тимьяном и душицей)

- 750 г цукини
- 70 мл оливкового масла
- 1 стручок перца чили
- 2 зубчика чеснока
- 2 стебля зеленого лука
- 4 стол. ложки уксуса бальзамико
- 60 мл лимонного сока
- по 1 чайн. ложке сущеного тимьяна и душицы
- соль и молотый черный перец

ПРИГОТОВЛЕНИЕ

1. Цукини вымыть, очистить и нарезать кружочками толщиной 4 мм. Разогреть 2 стол. ложки растительного масла и порциями с обеих сторон обжарить в нем овощи. Выложить на бумажное полотенце и дать стечь излишкам жира.

2. Стручок чили вымыть, разрезать пополам, очистить, мелко порубить. Чеснок очистить и нарезать кружочками. Зеленый лук очистить, вымыть, нарезать кольцами.

3. Перемешать уксус, лимонный сок, тимьян, орегано, чеснок, репчатый лук, чили и остатки растительного масла. Посолить и поперчить.

4. Ломтики цукини сбрызнуть маринадом и оставить на 15 мин пропитаться. По желанию посыпать салат зеленью и украсить дольками лимона.

Время приготовления: 35 мин

В одной порции 210 ккал

Белки – 3 г, жиры – 18 г, углеводы – 8 г

СОЧНЫЙ САЛАТ С РУКОЛОЙ (с помидорами, цукини и ароматным маринадом)

- 4 стол. ложки малинового уксуса
- соль, молотый черный перец
- 1–2 чайн. ложки жидкого меда
- 7 чайн. ложек дижонской горчицы
- 200 г помидоров черри
- 8 сущеных помидоров в растительном масле
- 4 небольших цукини, можно с цветками
- 150 г салата рукола.

ПРИГОТОВЛЕНИЕ

1. Смешать уксус, соль, молотый черный перец, мед и горчицу. Сущеные помидоры откинуть на дуршлаг, отдельно слив из банки 2 стол. ложки масла. Масло добавить в маринад и все тщательно перемешать.

2. Помидоры черри вымыть и разрезать на дольки, сущеные помидоры нарезать кубиками. Цукини вымыть и очистить, а цветки, по желанию, отщипнуть. Плоды нарезать тонкой соломкой. Руколу вымыть и очистить.

3. В салатнице перемешать руколу, помидоры и соломку цукини. Перед самой подачей на стол сбрызнуть маринадом и перемешать. По желанию украсить цветками цукини.

С ДЖЕМОМ И МИНДАЛЕМ

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

- Для начинки сливы (лучше черные) разрезать на половинки и удалить косточки. Мякоть нарезать мелкими кубиками и переложить в ковшик. Влить 2 ст. л. воды, добавить коричневый сахар и ванильный. Довести до кипения. Варить на слабом огне 10 мин. Дать остить.
- Для теста в теплом молоке развести дрожжи. Добавить 1 ст. л. белого сахара и перемешать. Оставить на 15 мин.

ИНГРЕДИЕНТЫ:

- 400 г слив
- 100 г коричневого сахара
- 2 пакетика ванильного сахара
- 200 мл молока
- 2 ч. л. сухих дрожжей
- 2 ст. л. белого сахара
- 2 яйца
- щепотка соли
- 50 г сливочного масла
- 500 мл муки
- 1 желток

3. Яйца взбить с оставшимся белым сахаром и солью. Масло растопить.

4. В молочно-дрожжевую смесь всыпать муку. Добавить взбитые яйца и теплое масло. Вымесить тесто и дать подняться в течение 1,5 ч.

5. Тесто раскатать в пласт толщиной 1 см. Сверху распределить сливовую начинку. Свернуть пласт теста рулетом и выложить на противень, выстланный кулинарным пергаментом, швом вниз. Смазать желтком и выпекать около 30 мин при 180°.

ДРОЖЖЕВОЙ СО СЛИВАМИ И ВАНИЛЬЮ

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

- Дрожжевое тесто выложить из упаковки и дать полностью оттаять в прохладном месте.
- Для начинки миндаль опустить в кипящую воду и держать на сильном огне 2 мин. Сразу же переложить шумовкой в ледяную воду и оставить на 10 мин. Очистить миндаль и подсушить в духовке при 150°. Измельчить в блендере.

ИНГРЕДИЕНТЫ:

- 400 г замороженного слоеного или обычного дрожжевого теста
- 60 г очищенного миндаля
- 9 ст. л. густого джема
- 2 ст. л. сахарной пудры

3. Духовку нагреть до 180°. Тесто раскатать в пласт толщиной около 1/2 см и разрезать вдоль на 3 части. Каждую смазать джемом и посыпать миндалем. Сложить вдоль пополам и скрепить края. Сплести получившиеся жгуты между собой в виде косички и уложить на противень. Края скрепить. Выпекать около 30 мин. Дать немного остить и посыпать сахарной пудрой.

рулеты

ЭТО ВКУСНО

С ШОКОЛАДОМ И ОРЕХАМИ

ИНГРЕДИЕНТЫ:

- 100 г горького шоколада
- 300 мл сливок (жирность – 33%)
- 75 г сливочного масла
- 6 яиц
- 180 г сахара
- 80 г муки
- 1 ч. л. разрыхлителя
- щепотка соли
- 70 г рубленых грецких орехов

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

1. Для крема шоколад со сливками нагреть до получения массы однородной консистенции. Дать остить и убрать в холодильник.

2. Для теста растопить масло. Желтки взбить с сахаром. Добавить теплое масло, муку с разрыхлителем и перемешать. Белки взбить с солью в крепкую пену и быстро соединить их с мучной массой.

3. Тесто выложить на противень, выстланный пергаментом, и выпекать 12 мин при 190°. Сразу свернуть рулетом.

4. Две трети орехов смолоть в блендере и подмешать к холодной шоколадной массе. Бисквит развернуть и смазать 3/4 крема. Свернуть рулетом. Убрать в холод на 1 ч. Перед подачей украсить рулет оставшимся кремом и рублеными орехами.

С НЕКТАРИНАМИ И МАНГО

ИНГРЕДИЕНТЫ:

- 4 яйца
- щепотка соли
- 100 г сахара
- цедра 1/2 лимона
- 40 г сливочного масла
- 100 г муки
- 1 ч. л. молотой куркумы
- 10 г желатина
- 1 нектарин
- 1/2 манго
- 400 мл сливок (жирность – 33%)
- 6 ст. л. сахарной пудры

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

1. Яйца разделить на белки и желтки. Белки взбить с солью и убрать в холодильник. Желтки взбить с сахаром, добавить цедру и перемешать. Влить растопленное масло, всыпать муку и куркуму. Перемешать. Добавить белки. Быстро перемешать.

2. Тесто выложить на противень, выстланный пергаментом, и выпекать 10 мин при 200°С. Свернуть рулетом.

3. Для крема замочить желатин. Мякоть нектаринов и манго нарезать мелкими кубиками. Желатин распустить. Сливки взбить с пудрой и подмешать теплый желатин. Соединить с фруктами.

4. Крем распределить по бисквиту и свернуть рулетом. Убрать в холодильник на 2 ч.

9 ПРОДУКТОВ, которые помогут избавиться от тошноты

ДАЖЕ В ЛЕГКОЙ ТОШНОТЕ НЕТ НИЧЕГО ПРИЯТНОГО. И СОВСЕМ НЕ ХОЧЕТСЯ, ЧТОБЫ ОНА ПЕРЕХОДИЛА В БОЛЕЕ СЕРЬЕЗНУЮ СТАДИЮ. КАК ЭТОГО НЕ ДОПУСТИТЬ? МЫ ЗНАЕМ СПОСОБЫ ОБОЙТИСЬ БЕЗ ТАБЛЕТОК!

1 МЯТА

Она помогает желчи проходить через пищеварительную систему, одновременно улучшая работу желудка. Мяту можно заварить в виде чая или просто пожевать пару листиков. В крайнем случае можно устроить сеанс ароматерапии с использованием эфирного масла перечной мяты.

от тошноты. Также лимоны помогают выводить токсины из организма. Ешьте их так, как вам больше нравится: добавляйте в чай, воду или просто нюхайте. Исследование ученых, проведенное в 2014 году, показало, что вдыхание аромата нарезанного или свежевыжатого лимона позволяет беременным женщинам испытывать меньшую тошноту во время токсикоза.

2 ИМБИРЬ

Это растение с древних времен считается залогом здорового желудка. Имбирь содержит гингеролы и сагаолы – вещества, которые придают ему тот самый пряный вкус, а также обладают противорвотными и противовоспалительными свойствами. Многочисленные исследования доказывают, что имбирь – это эффективное средство от тошноты и рвоты.

3 ЛИМОН

Прежде всего сам запах этих цитрусовых способен «отвлечь» наш мозг

4 ЯБЛОКИ

Эти плоды содержат клетчатку, которая помогает быстрее выводить токсины из организма. Клетчатка также облегчает пищеварение, что может помочь снизить тошноту. Но не перебарщи-

вайте с яблоками. В большом количестве клетчатка, наоборот, лишь усиливает тошноту. Одного яблока в день достаточно: целого, по кусочкам, в виде пюре или сока – как вам нравится.

5 КРЕКЕРЫ

В простых крекерах много крахмала, который помогает усваивать желудочную кислоту и успокаивает пищеварительную систему. Если же вы больше любите соленые, обрадуем – их иногда тоже можно есть (но не злоупотребляйте!).

6 ХОЛОДНЫЕ ПРОДУКТЫ

У многих людей тошнота и чувствительность к запахам идут рука об руку. В этом случае можно съесть что-то холодненькое, поскольку такие продукты обычно менее ароматные, чем горячие. Например, можно «полечиться» мороженым. Но если вам в этот момент неприятно даже думать о еде, попробуйте просто подержать во рту кубик льда.

7 КУРИНЫЙ БУЛЬОН

Лимон и мята могут помочь нам избавиться от приступов тошноты. Но они не способны утолить голод, а есть-то хочется... И тут спасет тарелочка куриного бульона, который полезен, например, и при простуде. Кстати, наваристый супчик есть не стоит – он слишком тяжелый для желудка. А вот легкий бульончик прекрасно подойдет.

8 ПЕРЕЦ ЧИЛИ

Вы, возможно, удивитесь, но капсаицин, химический компонент, который содержится в перце чили и придает ему остроту, широко используется в средствах для облегчения боли с 80-х годов. А все благодаря «дефункционализации» болевых рецепторов. Эта же способность делает перец чили довольно эффективным средством от тошноты.

9 ЛЕДЕНЦЫ

Существует связь между гипогликемией (низким уровнем сахара в крови) и тошнотой, поэтому иногда немного чего-нибудь сладкого может помочь ее снизить. Можно использовать «средства два в одном», например, леденцы со вкусом лимона будут прекрасным средством от тошноты.

Научно доказано,

ЧТО НЕКОТОРЫЕ ПРОДУКТЫ УСПОКАИВАЮТ ЖЕЛУДОК, ТАК ЧТО ОНИ МОГУТ СЛУЖИТЬ СВОЕГО РОДА ЛЕКАРСТВОМ ОТ ТОШНОТЫ. ЕСЛИ ВЫ НЕ ОСОБО ЛЮБИТЕ ТАБЛЕТКИ, ПОПРОБУЙТЕ ПЕРЕКУСИТЬ ЧЕМ-ТО ИЗ НАШЕГО СПИСКА. А ИНДА ДОСТАТОЧНО ПРОСТО ИХ ПОНЮХАТЬ!

Будильник Деда Мороза

(Сказка)

В далекой Северной Стране живет старый добрый волшебник – Дед Мороз. У него очень важная работа: дарить детям Праздник. В новогоднюю ночь он облетает всю землю и под каждой елочкой оставляет чудесные подарки для детей. Дело это, конечно, нелегкое, ведь на свете так много девочек и мальчиков, которые ждут новогоднего волшебства! Чтобы набраться сил, Дед Мороз спит до самой зимы. А когда приходит время готовиться к празднику, просыпается от звона своего волшебного будильника. Так происходит каждый год.

Но однажды случилась беда: будильник Деда Мороза сломался! Новый год был уже совсем близко, но будильник так и не зазвенел. Обеспокоенная Снегурочка изо всех сил старалась разбудить старого волшебника: дергала его за руку, тряслла над ухом самым звонким колокольчиком и даже натирала ему щеки холодным снегом. Но ничего не помогало! Дед Мороз только зевал, поворачивался на другой бок и сладко похрапывал. Грустные эльфы разбирали огромные мешки с непрочитанными письмами Деду Морозу и громко вздыхали, покачивая головками. Время шло, волшебник все спал, а они ничего не могли сделать. И только самый маленький эльф не унывал. – Должен же быть какой-то выход! Ну же, не отчаивайтесь! Нельзя оставить без праздника всех детей земли!

Снегурочка ласково погладила маленького эльфа по рыжим волосам и тихо сказала: – К сожале-

нию, мы не можем все исправить. Дед Мороз спит очень крепко, и разбудить его может только волшебный будильник или звонкие детские голоса. Но мы живем так далеко от людей, что даже быстрый ветер не доносит сюда эха. Мне очень жаль, маленький эльф... Снегурочка всхлипнула и вытерла слезы, она была очень расстроена. Эльф на секунду задумался, и вдруг его лицо озарила улыбка. Он вскочил с места, расправил тонкие крыльшки и взлетел под потолок.

– У меня есть идея! – радостно воскликнул маленький эльф. – Я знаю, что делать!

Остальные эльфы удивленно захлопали ресницами. Они не знали, что задумал малыш, но в их глазах засверкали искорки надежды. Маленький эльф спустился к ним, все остальные собрались вокруг. Он что-то шептал, размахивал руками, и эльфы радостно кивали головками. Идея малыша им очень понравилась, и они решили сразу взяться за дело.

Успокоив Снегурочку, эльфы один за другим вылетели из домика. Каждый из них держал в руках маленький сундучок, который есть у каждого эльфа. Обычно в них хранят разные сокровища. Но на этот раз все сундучки были пусты. Эльфы поднялись над крышей домика и полетели в сторону ближайшего города. Колючий снег летел им в лица, холодный ветер трепал тонкие крыльшки. Но храбрые эльфы не сдавались! Они неслись изо всех сил, кутаясь в свои кафтанчики и крепко прижимая к груди сундучки.

Вскоре они добрались до города. До Нового года оставалось совсем немного, и утренники в детских садах и школах были в самом разгаре. Эльфы собрались в круг, немного о чем-то пошептались и разлетелись в разные стороны. Целый день они носились по улицам, прислушиваясь к звукам города. Они неизвестно залетали в открытые форточки нарядных актовых залов. И тихонько прятались среди еловых ветвей, ярких игрушек и мерцающих гирлянд. Дети хором звали Деда Мороза, рассказывали стихи, пели песни и весело смеялись. А эльфы открывали свои волшебные сундучки, собирали эхо звонких детских голосов и спешили дальше.

Когда все сундучки были полны, эльфы отправились в обратный путь. Снегурочка ждала их дома. Она очень волновалась, но все-таки надеялась, что у них все получится. Вскоре дружная стайка эльфов влетела в дом. Они неслись над землей всю ночь и очень устали, но были ужасно горды собой! Эльфы расставили свои сундучки вокруг кровати спящего Деда Мороза. Он что-то бормотал во сне и сладко посапывал, даже не подозревая, что новогодний праздник оказался под угрозой. Дрожа от нетерпения, эльфы открыли свои волшебные сундучки. И в ту же секунду комната заполнилась звонкими дет-

скими голосами! Из сундучков посыпались стихи и песни, радостные возгласы и задорный смех. Голоса звенели хором и порознь, словно сотни маленьких колокольчиков.

Дед Мороз улыбнулся сквозь сон, заворочался, приоткрыл глаза и... вскочил с кровати!

— Что происходит? — спросил старый волшебник, удивленно озираясь вокруг. — Ура! Ура! — закричали радостные эльфы. — Получилось! Он проснулся! Снегурочка звонко смеялась, глядя на их забавные личики. Она была очень счастлива. Когда веселье поутихло, Снегурочка рассказала Деду Морозу всю историю: и о сломанном будильнике, и об идее маленького эльфа, и о смелом поступке всей дружной компании. А потом они принялись за дело. До новогодней ночи оставалось совсем мало времени, а сделать нужно было еще так много! Через три дня наступил Новый год. Старый добрый волшебник Дед Мороз, как обычно, посетил все дома, где его ждали. И под каждой елочкой оставил свой чудесный подарок. А волшебный будильник он, конечно, починил. И принес домой целый мешок эха детских голосов, собранных по всей земле. На всякий случай.

По материалам интернета

Дагъыстанны художниклерини арасында ону аты айрыча ерни тута. Ол-өзюнде гъариси тавлар элини инчесаниятына, сурат этивге байлангъян белгили Мусаевлени тухумуну гёrmекли вакили. Инчесаният тармакъдагъы сынавлу илму касбучу Наталья Мусаева къайсы художникни де яратывчулугъуна тюз, адилли къыймат берип бола. Инчесаният илмуланы кандидаты чыгъараагъан гъасиллени бирев де инкар этмеге талпынмай, ону билимлери, англавларына гъюрмет эте. Ол озюн инг алдын кимге гъисаплай деген соравума ол бир мюгълет ойгъа бата, сонг гъар сёзүн танглай туруп, англашылагъан күйде инчесаниятны дюнъясыны гъакында хабарлай, озюне яратывчулукъ ёлну танглама не себеп болгъанын айта, шо сокъмакъда озюн бир де къаравулламайгъан, эсине де гелмейген къыйынлыкълар да арагъа чыгъа тургъанына мюкюрлюк эте.

Мусаевлер. 2015 й.

ЯРАТЫВЧУЛУКЪНУ ЧЕТИМ ЁЛЛАРЫНДА

Озокъда, Наталья яшавда озюнню ерин тапгъанында ата-анасыны уллу къошууму бар. Олар къызыны яшдан берлиги яратывчулукъга талпынывун эс этген, ич дюнъясын англашынан ва ону гъар-бир якъдан якълап гелген. Наталья яш йылларын сагына туруп эсге ала ва шо шавлалы заманлагъа сигирлу гючлени кёмеги булан бир мюгълетге сама къайтма бола эди буса, сюоне туруп къайтажакъ эди.

Наталья Фёдоровна—бырынгъы орус тухумну вариси. Атасы—Фёдор Павлович Евдокимов, бютюн оымрюн асгер къуллукъда ойтгерген. Уллу Ватан давдан сонг агълюсю булан бир гарнizonдан башгъасына гёчоп юрюген. Тезден къаравуллажъан яш Фёдор Павловичге ва ону къатыны Юлия Сергеевнагъа Нижний Новгородда тувгъан. Эр-къатынны олар экиси де Эдил бойлардан, экиси де эжелги айтылгъан орус тухумлардан экени бирлешдире. Атасыны уллатасы Иван Правдин белгili дин къуллукъчу болгъан.

—Илбис башын айландыргъандыр, —деп масхара эте Наталья Федоровна,— агълюбюздө бугюн де юрюлеген хабарлагъа гёре, Иван сиян къатын булан уйленген болгъан, шо саялы ону бары да дин къуллукълардан магърюм этгенлер ва дагъы килисалагъа ювукъга да гелмеге къоймагъанлар.

Анамны янымдан улланамны яшаву бюс-бютюнлей башгъа болгъан. Янгы совет гъакимият ону Ленинни ва Загъмат Къызыл Байракъ орденлери булан

савгъатлагъан. Шо савгъатланы да огъар Кремлде бютюнсооз староста Калинин тапшургъан.

—Атам отставкагъа чыкъгъанда, Таганрогда орунлашдыкъ. Шагъарны ортасында бизге эркин квартир бердилер, —деп узата Наталья Фёдоровна. —Атам партияны шагъар комитетини секретары болуп ишлей эди, анам пединститутда инглис тилден лекциялар охуй эди. Экиси де эпизиз китапланы охума сюе эди, уюбюздеги китапханада 40 минге ювукъ китап бар эди.

Башлап атам-анам мени музыкагъа уйрете эди, гечге таба сурат этивге артыкъ гъюнерим бар экенге ерли чебер школагъа бердилер. Шо заманларда Таганрогда маданиятгъа бакъгъан якъда оызтёрече ругъ бар эди. Шагъар —А.Чеховну ва Фаина Раневскаяны ватаны, маданият булан байлавлу адамланы отаву. Мен де шо гъалларда, шо янышывларда обсе эдим.

БАШЛАПГЪЫ УНИВЕРСИТЕТЛЕР ...

Заманы гелгенде атасыны таклифине гёре, Наталья Москвадагъы университетни тарихи факультетине тюшме къарай. Тек ол конкурсдан ойтмей ва агълю мажлисде къабул этилген къаарыгъа гёре, Таганрогдагъы чебер галлереяда экскурсовод болуп ишлемеге баштай. Арадан бир йыл ойтуп, Ленинграддагъы Репинни атындагъы живописни, скульптураны ва архитектуралы институтуна тюш.

Россияны чебер академиясында А. Б. Мусаев, З. К. Церетели булан

— Конкурсада бир ерге 40 адам бар эди,—деп хабарлай Наталья Фёдоровна. —Мен заочный бёлгүйнө тюшдюм, бир йыл ойтюп, сессияны устьюнлю күйде берип, очныйгъа чыкъым. Уйчончю курсда сурат этив факультетде охуйгъан Абдулзагыр Мусаев булан таныш болдум,—деп эсге ала Наталья Фёдоровна.

Ол сюйкюмлю уланны шоссагъат эс этген, профессорлар ону гъакъында лап яхши студентибиз деп айтагъанын сонг эшитген. Од о заманларда бары да кызыланы тергевион тартып, клёш шалбарлар гийип юрой болгъан. Институтну ёлбашчылары нечакъы буварывлар эте турса да, гийинеген кюон алышдырмагъан. Бир гезик Абдулзагыр лекцияда ону къолуну аясыны суратын этген. Муна шо суратдан оланы арасындагъы дос-къурдаш аралықълар башлангъан.

— Не деп айтарсан дагъы,—деп иржая ол,— къысмат буюргъандыр, башгъачалай болма күй ёкъ.

Ол ону гъакъында о заман не биле эди? Биргине-бир Абдулзагыр— бирев де адамшавлу къайда экенин мекенли билмейген Дагыстандан. Тек шогъар да къарамай, жагыллар бир-бири учун яратылгъанын гъис эте. Уйде Наталья ата-анасына Абдулзагырни

гъакъында айтгъанда, атасы огъар: «Не этерсен дагъы, биз интернационалистлербиз»,—деген. Шолай уллуланы разилиги булан, ол яшавундагъы лап агъамиятлы къарагъа геле.

Ол эрини ата-анасы Бозигит Арслангереевични ва Умразият Амирхановнаны гъакъында уллу иштагъылкъ булан хабарлай. Олар жагыллени тоон башлап Ленинградда ойнагъянлар, сонг бары да дос-къардашны, авулхоншуун чакъырып, бизин адатлагъа гёре, Хасавюртда ойтгергенлер.

Йыракъ тавлар элинде Абдулзагыр Бозигитовични ювукъ адамлары янги гелинин исси күйде къаршылай, гиевню ата-анасы Натальяны ойзлени къызыйимик къабул этелер ва шолай янашыв олар яшавдан гетгенче сакъланып туражакъ.

Эки яратывчу адамны Ленинграддагъы институтгъа къайтыву оланы янги билимлер булан байындыра. Ондан къайры, Абдулзагыр институтну комсол къурумуна башчылыкъ эте, Ленинни стипендиясын ала болгъан. Ону агълюсю буса эринден артда къалма сюймей, огъар гъар-бир ишинде кёмек эте. Эр-къатын охув йылларын яшавундагъы лап насишли заманлагъа гысаллай. Институтну битдиргенде Абдулзагырни

Бозигитовичге яратывчу ишин узатмагъа академик А.Мыльниковнун устаханасында имканлыкъ бериле. Наталья буса бютюн дюньягъа белгили ойр охув ожакъыны аспирантурасына тюшседе, мен кант этмей эдим, эрим булан не къыйынлыкъланы да енгип боларгъа инана эдим. 1985-нчи йылда кандидатлыкъ ишимни якъладым. Мен дагъы да ойсемеге, ойрленмеге, ойзюнде гъажатлыкъ бар касбучугъа айланма гъасирет эдим,—деп эсге ала Наталья Фёдоровна.

АНАДАШ ЯКЪ БОЛУП ТОКЪТАДЫ...

—Дагъыстан мени учун анадаш якъ болуп токътады, мен огъартыгъыс күйде байлангъанман, себебин англатып да болмасман. Тавлар эли баргъан сайын, мени ойзюне багъып тарта эди, табиатына, бырынгъы тарихлени унутмагъан тамазалагъа, ойзлерде ата-бабаларыны астерчи ругуу дёнмеген жагыллеге тергев этме башладым,—дей Наталья Фёдоровна. —Уйстевионе, чебер факультетде терен билимлери булангъы, инчесаният тармакъда тезден абур къазангъан ойзтёрече, пагъмуул касбучулар ишлей эди. Н.Мусаева институтда дарслар юрюте туруп, студентлелеге дюнья инчесаниятны инг гёrmекли сурат этив асарларын гёrsетип, оларда ойзлелеге бакъыттан якъда талаплы болмагъа, ойр даражалагъа талпынма уйрете. Наталья Фёдоровна гъар тюрлю заманларда философия кафедрада этика ва эстетикадан лекциялар охуй, культурология кафедрада дюнья чебер маданиятны гъакъында билимлөр бере, заман гетип, шо кафедрагъа башчылыкъ эмеге де башлай.

2017-нчи йылда Н.Мусаева чебер-графика факультетни

живопись кафедрасыны члени бола. Терен билимлери булангъы алимни сурат этив инчесаниятны тарихи, дюнья чебер маданиятны, мифологияны, музей ишни ахтарывгъа байлавлу лекцияларын бир студент де күтүтгъармай эди. Олар—гележекде болажакъ сурат этивчөлөр, графиклер, скульпторлар, педагоглар шо билимлөр ойзлөр танглажакъ касбуну кюрчюсю болуп токътажагъын англайлар. Ондан къайры, Наталья Фёдоровна Дагъыстанны чебер маданият ва инчесаният тармагъында чалышагъанланы сынавун ахтарып, шону кюрчюсүндө ойзлени толу илму ишлөгө гысаплама ярайгъян методика пособиелер чыгъаргъян. Ол, гъатта бир аз-маз, гиччи-миччи затланы да тергевсюз къоймагъан. Шо якъдан огъар къайсы илму ахтарывчу да гюнчюлюк этер эди.

БАРЫ Да МУРАТЛАРЫНА ЕТИШГЕН...

Н. Мусаеваны уылкедеги инчесаният тармакъын ахтарағъан лап уллу экспертине гысаплама ярай. Ол—Россияны чеберлик академиясыны гыюрметли члени, ДР-ни инчесаниятыны ат къазангъан чалышывчусу, инчесаният тармакъда дагъыстан касбучуланы арасында лап сынавлу къуллукъчусу, илмуда, билим беривде ойзюню бары да муратларына етишген деп инамлы күйде айтмағъа ярай.

—Сизин насили адамгъа гысаплама яраймы?—деп сорайман огъар. Ол соравума тамаша бола.

—Сен нечик ойлашасан,—деп иржая Наталья Фёдоровна. — Мени сююмлю, къужурлу ишим бар, торунларым ойсе, къызыым Мариям—врач-кардиолог, уланым Тимур ДГПУ-ну худграф факультетин къызыл дипломга битдирген, диссертацияны якълагъан. Шо насили тюгюлмю дагы?

Гертиден де, ону булан рази болмай къалма къыйын...

Айшат ТАЖУДИНОВА

ЭТЕГЕН ИШИМНИ УШАТАМАН!

Хивге йыракъ ёл бар буса да, Къыбла Дагъыстанны гезикли керен гёzel табиаты булан сукълана туруп, ерине тез етишдик. Хив районну бай маданиятыны сакълавну ва ойсююнү гъакъында бизге Хив районну маданият, спорт ва жагъиллени ишине къарайгъан управлениесини начальники Казбек Зейнутдинович Къазиев хабарлады.

Ол бизин ойзюню кабинетинде къаравуллагъан эди. Илиякълы, гелишли ойзу булан гъакълашма, сёйлеме тынч адам. Бизин адатлы күйде, санавлар булан «юклем» урунмады, ишини гъакъында мекенли ва ачыкъ лакъырын башлады. Огъар алданокъ гъазирленген соравлар ойзлюгүндөн тайып да къалды, амма башгъалары тувулунду...

Ол жаваплы ишде ишлесе де, ойзюню илиякълыгъын гъали де тас этмеген ва лакъыры, сёзю булан ойзюне ойзелени тергевион бакъдырып бола. Къонгуравлу тавушу, янагъан гёзлери, къол силлевлери ол тувмасындан артист болмагъа тюшегенни гёрсете. Тюзюн айтгъанда, шо ойдан биз кёп арек де тюгюлбюз. Ол уллу, музыкагъа гъашыкъ ағылдуе тувгъан. Атасы айттылгъан ашуг эди, хыйлы музыка алатланы согъуп бажара эди, ону гъар тойда ва байрамда кёп сююп къаршылай эдилер. Анасы да тизив йырлайди. Олар ағыллюсунде 5 улан ва 5 къызы бар эди, барысы да ойр билимлөр алгъан, амма музыкагъа бакъгъан сююв онда даймге къалгъан.

Балики, шо саялы Казбек Зейнутдинович 5 йыл алъякъда райондагъы лап осал, къаравсуз къалгъан юрт маданият булан байлавлу къыйын масъаланы ойз бойнұна алгъандыр. Гъали мекенли сынав топлап, районну маданият тармагъын не янгъа бағыып юрютме тюшегенине токъташгъан. Шо асувлу ёл экенин юртлардагъы алышынывлар да исбат эте.

—Мен ишлени къабул этгенде, инанмасыз къоркъуп гетдим. Маданият уййиңү ичинде ерлешген маданият управлениеде бир зат да ёкъ эди. Бир зат да... Не кабинетлер ёкъ, управлениени къуллукъчулары столларда салып дөгъада олтура эди, не аппаратлары, не сузу ёкъ эди, къалкъысы ағъа, шкатуркасы тёгюлюп геле эди. Бугюн буса биз герти Маданият уйде орунлашгъанбыз, гъатта музыканы язып алағъан студиябыз ва режиссёру устаханасы бар. Ишчилеризиз

онгайлы кабинетлерде олтура. Бизде чебер бирлешивлерден къайры, Халкъ театрыбыз да иш гёре. Яшлар учун милли гийимлер, музика алатлар алгъанбыз. Маданият уйнин ичинде къаравчулагъя да олагъа оызлени пагъмуларын гёрсетегенлөгө де бары да якъдан онгайлы шартлар болдурулгъан,—деп хабарлай Казбек Къазиев.

—Гъалиги гъаллар мердешли маданият идараланы, китапханаланы, музейлени ишине, концерт ва театр чалышывгъа башгъа күйде янашмакъны, башгъа гёздөн къарамакъны талап эте. Бизин районда уллу ва гиччи юртлар да бар, тек оланы маданият якъдан талаплары бир йимик. Шону биз гъисапгъа алабыз. «Культурная среда» деген федерал программагъа гёре, эки арекдеги гиччи юртларда маданият уйлерин ярашдырылдыкъ.

Биналары ярашдырылгъандан къайры, сагыналар учун милли опуракълар, акустика аппаратура, музика алатлар, компьютерлер, стол, шанжаллар алтып бердик.

Бугюн райондагы 16 маданият уйнин тарыкъ-герек булан толу күйде таъмин этилгенин мекенли күйде айтма боламан. Шо къуру санавлар тюгюл, шоланы артында адамланы гъайын этив, олагъа яратывчулукъ якъдан бары да имканлыкъларын гёрсетмек учун, онгайлы шартлар яратыв ачыкъдан гёрюнүп туралай К. Къазиев.

—Ватандашланы маданият тармакъдагъы тийишли къуллукъларын яшавгъа чыгъарывда биз дайм юрт башчылар булан тыгъыс байлавлукъда иш гёребиз. Маданият министерликден ва ону башчысы Зарема Бутаеваны янындан якълав табабыз. Зарема Ажуевна, гъатта, бизин лап йыракъдагъы юртларбызыздагъы гъалны яхши биле,—деп эсгер К.Къазиев. Ол бугюн этеген ишин ушатагъанына мюкюр бола. Шо къуллукъда ол оызюню ерин тапгъан ва анадаш «куясындан» башгъа тарараплагъа чыгъып гетмеге хыялды ёкъ. Дагъыстан педагогика университетни битдиргендөкъ, ата юртуна къайтгъан. Гъар тюрлю къуллукъларда ишлеген: муаллимликни де юртген, школаны директору болуп да загъмат тёкген, район жыйынны депутаты этилип де сайлангъан, сонг гъалиги къуллугъуна белгиленген. Казбек Къазиев гъар этеген ишине жаны-къаны булан дегендей янаша. Билим берив тармакъда чалышагъанда гъар охувчусу нени булан ва нечик яшайгъанын биле болгъан. Ону школасыны, гъатта, уучлелеге битдиргендөлөр сонг охув ожакълагъа тюшө, охувунда оызгелеге уылгю болуп токтагъан.

—**Маданият тармакъны чалышывчулары бугюн яш наслуну оысювю учун не таклиф этип бола?**

—Хив районну бары да школаларында ва ерли администрацияланы янында ворк-аут майданчалар бар деме ярай. Йылда эки керен футболдан ва волейболдан ярышлар оытгеребиз. Гъали шолагъя тутушуп ябушув да, бокс да къошуулгъан. Гелеген йыл ушу-саньдадан да районну чемпионатын оытгерме хыяллыбыз бар. Бизин якълы Россияны Игити Эседулла Абачевни гюрометине оытгерилеген

асгер къол ябушувдан ярышланы айрыча эсгерер эдим. Гёнгюллю кёмекчилирибизни ва жагыиллени иши булан разибиз. Бизин Украинаадагы хас асгер чарапларда ортакъчылыкъ этеген районуларыбызын якъламакъ учун хыйлы чараплар оытгердик, бир нече тон гъар тюрлю маллар бакъдырылдыкъ, солдатлагъя кагъызлар язылдыкъ ва шолай башгъалары. Гъар чарада Россияны байракъларын ва пачалыхыны оызге белгилерин къоллайбыз.

—**Гертиден де, районда хыйлы къужурлу чараплар оытгериле, шолардан къайсыларын айрыча эсгерер эдигиз?**

—Районда гъар тюрлю темалагъя байлавлу чараплар оытгериле. Шолардан «Голос-дети» ва «Голос-взрослые» деген шоуну айтмагъя ярай. Бу йыл бириңчилей «Чирақ-чайны макъамлары» деген конкурс оыттерилди. Бир йыравубуз да фонограмманы къолламай, жанлы тавуш булан йырлайлар. Яратывчу адамланы якъламакъ учун, дагъы да районда белгили язычулагъя ва шаирлелеге багъышлангъан тюрлю чараплар оытгериле.

Оызашына чалышагъан артистлеребиз «Маданият—бизбиз!» «Маданият ую—янгы формат», «Дагъыстанны жаны», «Тавлулар» ва шолай оызге республика фестивалларда бола, алдынлы ерлени ала, кёбюсю гюрометлев грамоталар, лауреатлары дипломлары ва баракалла кагъызлар булан савгъатлангъан.

—**Дагъы нени ва ким булан оыктем бола Хивни маданияты?**

—Инг алдын пагъмулу адамларбыз булан! Олар оыз ишине гъакъ юрекден берилген районну герти патриотлары. Шолайлардан ДР-ни маданиятыны ат къазангъан къуллукъчусу, Кандык юртдагъы Маданият уйнин директору Рамазан Барабаевни, Ляхла юртдагъы Маданият уйнин директору Фирутдин Маллаевни, Күштилдеги китапхананы заведующийи Дағыр Барабаевни эсгерер эдим. Олайлар кёп. Йыравлар, артистлер, спортсменлер, музыкантлар... Бизде мени йимик юртларын къюоп, шагъяллагъя гёчме сюймейгенлер аз тюгюл. Юртда онгайлы. Мени уйлериме от тюшгенде, магъя Дербентте гёчме таклиф этдилер, яхши ишни де тапгъан эди, тек мен рази болмадым. Ят ерде узакъ туруп болмайман.. Ата юртумну, анадаш ерлеримни, ювукъ адамларымны, юртлуларымны сагынаман.

—**Сиз юртлардагъы маданият уйлерде көп боласыз, ерли коллективлар булан гъакълашасыз. Неге шолай ишчи сапарлар пайдалы деп гъисап этебиз ва шоланы аслу мурады недир?**

—Тюзюн айтгъанда, кагъызгъа язылгъан гъисап беривлер, бир-бирде ерлердеги герти гъалны гёрсетмей. Адамлар не шартларда ишлейгенин, оланы гёнгю нечик экенни мен оызюм барып гёргемеге сюемен. Мен— башчыман, коллективдеги ругъ гъалгъа артыкъ тергев береген. Ёлбашчыны аслу борчу—янгыз техника булан байлавлу затланы билип къоймай, ол герти психолог болма, адамланы

эшитме ва олагъа тынглама бажарма герек, оланы къыйынына-тынчына тюшюнме тарыкъ. Бириisin макътайсан, бирдагъысына урушасан, башгъасына насиғыят бересен. Мен бары да концертлени программаларын оъзюм къабул этемен. Бары сценарийлени охуйман.

—Оъзгелеге улгю болмакъ учун, янгыз яхши башчы болмакъ азлыкъ эте, яхши адам да болма геректир. Биз журналыбызын бетлеринде улгюлю ағылолени гъакъында чакъ-чакъда язбыз. Оъзюгюзни яшавугъузни гъакъында да аз-кёп буса да айтсағызыз, арив болар эди.

—Ағылю-гъар адам учун уллу байлыкъ. Мен уйленгеним бираздан 25 йыл болажакъ. Мени къатыным Зайдат-дерзи, мени яқълавчум, ой сырдашым. Магъа кёмек эте. Ансамблер учун костюмлар тиге. Тек барысындан да артыкъ савгъаты-дёрт уланыбыз. Уллулары Пятигорскидеги институтда охуй. Зейнудинге 21 йыл бола, институтну къызыл дипломгъа тамамлажакъ деп эсime геле. Максим-гележекедеги юрист, гъали астерде күуллукъ эте, Радим ва Адам школада охуйлар. Олар да маданият яшавда жанлы күйде ортакъчылыгъын болдура. Бизин фамилияны района яхши таныйлар ва гьюрмет этелер.

—Маданият ожакълар, гертиден де, юртланы маданият яшавуну центрларына айлансын учун не этмеге герек ва сизин устьюнлюклеригизни сыры недир?

—Оъзюнгню айлананга—оъзгелени жыйып, къуршап бажармакъ. Мен этеген ишни барысы да гёргөн тура. Алда топлангъан сынавну, ишни сакълама, дагъы да артдырма, оъсдюрме сюемен. Юрт маданият уйлени коллективлерини янындан толу күйде яқълав табаман. Ондан къайры, этген ишингни натижаларын гёргөн, тиuz къыймат берип де бажарма герек. Оъзюнг сюеген ишни гъакъ юрекден эте бусанг—устьюнлюклер тувулумтай къалмас.

—Сизин гележекге не йимик планларыгъыз бар? Оъзюгюзни ва коллективлени алдында не муратлар саласыз?

—Шолар шонча да кёп, гъатта, къайсын-бириisin эсгерегенин билмейсен. Биз маданият ожакъларыбызгъа болгъан чакъы кёп халкъ гелгенни сюебиз—шо бизин аслу мурадыбыз ва борчубуз. Янгы маданият уйлени, турист ва спорт майданчаланы къурма токтاشгъанбыз. Янгы проектлени устьюнде ишлейбиз. Алда йимик, гележекде де янгы программаларда, фестивалларда ва конкурсларда ортакъчылыкъ этежекбиз.

Лакъырыбызын ахырында Казбек Къазиев бизин журналны бары да охувчуларын Янгы йыл булан къутлады, савлукъ, ишлериgidze устьюнлюклер ва ожакъларыгъында берекетлик болсун деп ёрады!

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

ЮРТ ШКОЛА – ОЪЗТЁРЕЧЕ ДЮНЬЯ

Тавлагъя сапар–мени учун къачанда уллу байрам, шо сагъа гезикли керен табиатны гёzelлигин сезмеге имканлықъ бере, тав отланы бир атири де берип болмасдай гъайран ийиси, тав оъзенни бокъурайгъан къонгуравлу тавушу ... Тек бизин табиат байлыкъларыбызын шонда яшайгъанлар булан тенглешдиргенде оъзенлерибиз, орманларыбыз олардан артда къалажакъ деп эсиме геле. Неге тюгюл, шонда яшайгъан адамланы–фермерлени, врачлани, трактористлени, къайсы касбуну есиси болсун, башгъа тюгюл, тавакаллыгъы, чыдамлыгъы, къайратлыгъы, ич дюнъясыны гёzelлиги артыкъ деп мекенли токъташдырмагъя боламан. Шо айланадагы бийик тавланы таъсири буса да ярай. Тавлар устьюндөн асрулар бою булатлар саркъый ва бийигинден таба адамлагъя къарайлар ва адамланы гъакында бары да затны билегендей, кёклердеги гезивүон пысып узата.

Биз Хунзах райондагы Обода юртгъа барабыз. Ондагъы школаны директору Патимат Магъамматовна Гъабибова булан таныш болма ва лакъыр этмеге сюебиз.

Патимат педагогланы ва ярыкъландырывчуланы ағълюсюнде тувгъан. Ону уллатасы Гъажимагъаммат Зайналов совет гъакимият тавлар элинде янгы токъташдырылгъан вакътилерде Буйнакскидеги педкурсланы битдирген. Нече де къайын заманлар эди, бары да ерде–пасатлыкъ ва тозулув. Ватандаш давдан сонг, юрт хозяйство айынып, эретурма болмай, заводлар ва фабриклер тозулгъан. Уллатасы айтагъан күйде, охувчулагъя о заман дарсланы газетлени ягъаларында язма тюше болгъан. Кагъыз да болмагъан, амма халкъгъа билимлер тарыгъына ва шо ишде ол оъз къошуун этип болажагъына инамлыкъ бар эди.

Ободадагы биринчи школаны да ону уллатасы ачгъан. Гъали юртда школаны янгы бинасы къурула, эсги школаны 100 йыллыгъына байлавлу арив савгъат болажакъ. Патимат хабарлайгъан

күйде, уллатасыны талабына гёре, ағълюсюндеги бары да яшлар педагогланы кассусун танглама борчлу болгъан. Муаллимликни юротмесе де, барысы да оър билимлер алгъан.

Совет заманларда гиччи юртлардагы яшлагъя орта билим алмагъа имканлыкъ бермек учун, район центрларда интернатлар къурула. Охувчулагъа шоларда билим алажъандан къайры, яшамагъя да имканлыкълар болдурула, каникулланы вакътисинде яшлар ата юртларына къайта. Къызызяшлар учун Арапиде интернат ачыла. Патимат шо билим берив идараны биринчи охувчусу болуп токътай. Ол янгыз бешлеге охуй ва тийишши алтын медалгъя ес болуп, интернатдагы охувун тамамлай. Шо заманлардан берли хыйлы сув эниш акъгъан, тек бугюндө интернатны битдиргенлер бир-бири булан ёлугъалар, оъзлени сююмлю клас ёлбашчысы Апи Къазиевна Насухованы эсге алалар. Ол къызлар учун муаллим де, ана да, къызардаш да ва къурдаш да дюр эди.

Патимат школаны 1977-нчи йылда тамамлагъян, арты булан пединститутту физика-математика факультетине тюшген ва мөрдешлерин бузмай шону да кызыл дипломъя битдирген. Институтдан сонг ол Хунзах районну гъар тюрлю школаларында ишлеген. Шону булан бирге агълюсюндеги яшланы санаву да арта. Гъабибовлар уйч къызыны оьсдюрген, оланы лап уллулары анасыны ёлун узаттгъан. Эгер де, Патиматгъя гъали сорагъан болгъан буса, ону учун не зат агъамиятлыдыр—агълюмю яда ишми? Ол шогъар не жавап бережеги табылмай къалажакъ эди. Тюзюн айтгъанда, шо масъаланы керт салып, Патиматны алдына салгъанлар гъалиге ёкъ. Эри къачан да къатыныны муаллимлик ишине гъюмет этип янашгъан. Шону гъакъында айрыча айтма тюшедир. Школа—юрт ерде бары да затны центры, муаллимни буса хыйлы йыллар алдын йимик уллу абуру бар. Гюнню не заманында ону устьюне насиғъат, билим, кёмек алма гелелер—шо ону уллу яратывчу борчу. Муаллим юртда гече де, гюн де дежурство юрюте. Юртгъа газ тартылгъанда ва Интернет гелгенде онча алышынгъан зат болмады. Тав юртларда адамлар бир-бирин бек яхши таный, шолай уллаталары бир-бирин таный эди ва оланы аталары.

Патимат оъзюн охувчуларыны гъакъында хабарлайгъанда иржая ва юрт школа оъзтёрче дюньяда деп эсгере.—Мени биринчи охувчуларымны гъали уйчюнчю наслусу билим ала. Айтардай тергевлю болмакъ парз тюгюлдюр, тек нечик уланъяшлар аталарына, кызылар буса аналарына ошагъанын эс этемен. Гъялла улланаларына ва уллаталарына! Гъялла бизин йимик гиччи юртда оъзюбюзню гъакъылтёбелерибиз, савдюгерчилеривиз, айтды-къйтдучуларыбыз ва философларыбыз бар. Мен школамдагъы яшлар адатлы билимлөр алгъандан къыйры, уллу дюньядан англавлары болгъанны сюемен. Шо мени учун бек агъамиятлы. Биз дарслардан сонг яшлар булан кёп ишлейбиз. Ата-аналарына баракалла билдирмеге сюемен, олар биринчи гюнлеримден тутуп, мени герти якълавчуларым ва кёмекчилерим болуп токътады. Неге тюгюл, мурадыбыз бир—охувчу школадан уллу яшавгъа бары да якъдан гъазирлиги булан чыкъмагъя герек. Балики, ол врач яда инженер, юрист, программист болмас, тек яхшины ямдан, пайдалыны пайдасыздан айрып болмагъя герек. Патимат Магъамматовнаны школаны директору этип 1998-нчи йылда белгилегенлер. Варисликге огъар эсги, чёгюлме турагъан школа къалгъан болгъан, гъялла, ярашдырар дегенге де онча умуту болмагъан. Улькеде къыйын заманлар, хыйлы агълюлер юртдан шагъяллагъя гёчеген вакътилер. Артдагъы вакътилерде муаллимлөгө дарсланы ерли межитде юртмеге тюшген. Гъали Ободадагъы

школа «Билим берив» программагъя къошуулгъан ва юртда янги школа къуруулгъан.

Школа сентябр айны 1-нде шатлы шартларда ачылды. Насипли охувчулар ва педагоглар бек онгайлы класларда орунлашма башлады. Залим терезелер, уллу интерактив экранлар, алдынлы лабораториялар....Школада психологнүү кабинети де бар. Эркин ашханасына къарасанг, ким де сукъланар эди. Школаны дөгъяларында онгайлы диванлар ва креслолар ерлешдирилген. Абзарында футбол ва ворк-аут майданчалар бар. Школаны айланасын чечек бавлар безеген. Шолай школалар шагъялларыбызда бар буса да тамаша.

Патимат Магъамматовна гъали улькеде бир йимик билим берив къайдалар къабул этилгенге сюоне туруп эсгере. Ону пикрусуна гёре, шо болмаса ярамайгъан ва оътесиз пайдалы алгъя багъып аbat алыв эди. Ондан къайры, гъали бары да дарслардан къуруулгъан бир йимик охув планлар педагогнүү загъматын хыйлы тынчлашдыра. Патимат билим берив тармакъдагъы бары да янгылыкълагъя тергев эте. Шо дайм алышына турагъан тармакъ, бир затны къутгъарсанг, сонг геч болмакъ бар. Ол янги класларда дарслар нечик юролежегини, не йимик кружоклар иш гёрежегини гъакъында иштагъылы күйде хабарлай ва артдагъы йылларда юртгъа къайтагъанланы санаву артагъанын, олар аталарындан къалгъан уйлерде яда янгыларын къургъанларында орунлашагъанын, гъайван-мал сакълама башлагъанын уллу сюончге, гъаллар яхши якъгъа багъып алышына барагъанына гъисаплай.

Биз огъар тынглай туруп, оъзюбюз де юрт учун оъктемлик гъислер тувулунма башлады. Бу гъайран ерлер, гъар тавнү, гъар оъзенни оъз тарихи бар. Артдагъы йылларда ерли гъакимият ва жамаат бу ерлерде тазалыкъ болсун учун кёп затны этген. Нас-чёнпю жыйгъан, район ёл бою булан нарат тереклер орнатгъан. Адамлар оъзлени уйлеринде туристлөгө турма ерлер берелер. Къонакълар шону булан тав юртну герти яшавуна чомулалар. Шону барысын да айта туруп, Патимат районну гъалиги гъалын, тарихин мекенли билегенден къайры, ону охувчулары, оланы ата-аналары, юртлулары булан тыгъыс байлавлугъу барны англайсан. Мунда ол къайсы ожакъда да—гъюметли, кёпден къаравуллагъан къонакъ. Гъар сюонч—ону сюончю, гъар къайгъы—ону къайгъысы...

Патимат булан савболлаша туруп, биз огъар ва ону дос коллективине уйстюнлюклер ёрадыкъ. Амма лап аслусу—янги школаны гележеги Патимат Магъамматовнаны гъакъыллы, рагъмулу ва сюеген къолларында экенге тюшондюк!

Сульгият БУЛГАЕВА

Сейитханым АБДУЛКЕРИМОВА:

«Хыйлы четимликлерден оймеге тюшдю»

Гъайдакъ районну тамурлары терен гетеген бай тарихини, дюньягъа айтылгъан тикме тигивлерини гъакъында билсем де, нечакъы гёргемеге сюйсем де, шону топурагъына аякъ басмагъа буюрмай тура эди. Нечик де, ишиме байлавлу Янгыгентдеги яшлар бавуна бармагъа ёл чыкъма насып болду. Гертиси, ёлну узагъына табиатны гёзеллигинде ругъланып, къайсы янгъа къарайгъанымны билмей эдим. Гъейлер, язда дёрт де якъыны яшыллыкъ къуршагъанда, художник суратлагъан-чебер асар йимик, бу бойлар дагъыдан да гъайран гёзел боладыр деп ойлашдым. Тек ёлну такъа-тукъасы, арбагъа мингендеги чайкъап, юрегимдеги къуванчлы гъислени бёле турду. Къайда да федерал проектлелеге гёре, ёлланы асфальт этип онгарып туралар, къарагъан-да, гъукуматны бу янлагъа чоласы етишмей буса ярай деп эсиме гелди. Балики, Янгыгентге маршрутка да юрюмейгени де шо себепдендир. Я такси тутуп, яда оитетен-барагъангъа минип етишме тюше.

Яшлар бавуна ювукъ болдум. Мени бырынгъыда алыслардан гелеген къонакъны къаршылайгъан күйде, башына бу сыйлы ожакъын ёлбашчысы Сейитханым Гъайдарбековна Абдулкеримова да тюшюп, оъзге къуллукъчулар булан яшлар бавуну эшик алдына чыгъып, илиякълы күйде къабул этдилер. Оланы къонакъчылыкъ хасияты гъакъда айрыча китап язмагъа да ярай. Ондагъылар шо асил къылыгъын бирдагъы керен гёrsетдилер. Эжеллерден гелеген адатларыбызгъа гёре, уй есиси мени, тёр янгъа чыгъарды. Къара да, мердешлери бизге гюромет этип юройген адамда адилли хасиятлар болма герек. Шо да ону сав-саламатлыгъын, гъакъылын гёrsетеген мисал болуп токтады. Муна шулай эдепли инсан инг де уллу жаваплы ишге ёлбашчылыкъ этегенини де кёп уллу маънасы бар. Неге тюгюл, къайсыбыз да: «Яшлар бизин гележегибиз, деп айтабыз, тек шону теренлигине ким де къулакъасып, тюшюнүп де битмейгени де гёrebиз. Мен лакъырыбызда Сейитханым Абдулкеримова дайм шо ой булан ишге де барагъанына да, ондан къайтып да гелегенине де, яшланы гъар-бир дертине жаны авруйгъанына да мюкюр болдум. – Буйнакскидеги педучилищени битdirгенде, 1978-нчи йыл, яшлар бавунда ишлемеге Магъачкъалагъа бакъдырдылар, – деп башлады

ол мени булангъы лакъырда. – Тек анам авруп мен Дагъыстан педагогика институтту дошкольный факультетине де тюшюп, юртгъа къайтдым. Юртубузда 1975-нчи йылда къуруулуп ишлейген яшлар баву бар эди. Шонда биринчи методист болуп ишимни башладым. Мунда магъа музыка къуллукъчуну да, тарбиялавчуну да ва оъзге ишлени де кютмеге тюшген. 90-нчи йылда бизде бир жыйын болду. Шонда районубуздан, юртубуздан да уллулар гелип жыйын оytгерип, мени яшлар бавуна заведующий этип айырдылар. О заман мени яшларым да гиччи эди, шо къуллукъну бойнума алма сюймеген эдим.

Шо йыллар хыйлы масъалалагъа урунма, хыйлы аркъа-торкъадан оймеге тюшдю. Айтагъаным, 1990-93-нчи йыллар яшлар бавланы япма башладылар. Бизин бу ожакъыбыз колхозну ихтиярында эди. Шо саялы харж булан таъмин этмеге болмайбыз деп бегетмеге сюйдю. Шону ахтигин мекенли билип, артгъа салмайлар, машин де тутуп, районгъа гетдим. Шонда бары да начальниклөгө де гирип: «Бизинкин биревгө де бермей, еринде къюп, бюджетте чыгъарыгъыз», – дедим. Шо заманда документлени де кюйлеп, гъар гюн эртен сагъат 5-де чыгъып, аччы аязгъа да, тобукъгъа гелеген къаргъа да чул бермей, 4-5 эргиши булан 12 чакъырым ёл ойтюп, Мажалисге хыйлы юрюдюм. Къасткъылып, нечик амал этип де

яшлар бавубузну сакълама болдукъ. Шо йыл район центрдагъы, бизин юртубуздагъы яшлар бавларындан къайры, къалгъан бары да юртлардагъы ожакълар ябылды.

– Сиз бу яшлар бавунда чалышагъанлы 45 йыл бола. Кён яхши сывав да топлагъансыз. Шагъар ва юрт яшлар бавларыны не йимик башгъалыкъларын гъис этесиз?

– Озокъда, юрт ерлерде айрычалыкъ бар. Бизин юрт булан тенглешдирсем, шагъардагъы яшлар бавлагъа нече тюрлю миллетли сабильер юрюй. Онда бир-бирев булан орус тилде къатнайлар. Бизде бир милlet, яшлар бир-бири булан ана тилинде, къумукъ тилинде тап-таза сёйлейлер. Орус тилни биз олагъа янгыз орус дарсларда уйретебиз. Бизин юртлулар ана тилине бек тергев эте. Ери гелгенде эсгермеге сюемен, бизде бир-эки чакъырым арекдеги Новая Барша, Агъматгент, Чумли деген даргы юртлардан да гелеген яшлар бар. Шондагъыланы ата-аналар авлөтлериbizни сизге бермеге яраймы деп тилегенге къабул этгенбиз. Олар оъзлени дарги тилин билегендөн къайры, бизин яшлар булан къатнай туруп, къумукъча сёйлемеге де уйренелер. Ондан къайры, шагъарлардагъы яшлар бавларда шартлар да, онгайлыкълар да бизден эсе, шайлы яхши. Сиз де гёрген күйде, гъали буссагъат иш гёрген ерибиз – 1978-нчи йыллар къурулгъан эсти бина. Шуну ичин-

тышын оъзюбюзниу, ата-аналаны гючю булан акълар-гёклер чабып, сырлап янгыртбызы, яшланы тазалыкъда сакълама къарайбыз. Ана тилибизде ёммақъ китаплар сюе эдик, тек къыт, етишмей. Олагъа орус тилдеги ёммақъланы къумукъча хабарлайбыз. Биз Магъачъалагъа баргъанда къумукъ китаплар тарыкъ эди деп язып да бергенбиз.

**– Гертиден де, бу сизин
күуллугүгуз уйч керен артыкъ
жаваплы иш десек де ярай:
ата-аналар, яшлар, иш ёлдашлар...
Яшлар да, ата-аналар да,
коллектив де рази къалардай
ёлбашчыда не йимик хасиятлар
болмагъа герек?**

– Лап да тарыкълы хасият-гъар кимни юргине ёл табып, къыйышма къарамакъ. Гъар гюн яшлагъа гэз бакъдыра тураман. Оланы бир тайпасы бу ябушду, бу олай этди деп, бир-бирине хатиржанлы болуп, къыйынын айтала. Гелигиз гъали, яшлар, деп барын да олтуртуп, ёргүү булан оланы англавуна етишеген күйде насиғъатлы ёравлар этемен. Сен уллусан, бу къызъяш, бу гиччи, бир-биригиз булан ябушмагъыз, бир-биригиз булан арив сёйлегиз десем, къулакъасып тынг-лап, пысып къалалар.

Мен коллективге байлавлу айрыча эсгермеге сюемен. Педагоглар да, бары да къуллукъулар да яшлар бавуну орта багъанасы десем къондурув тюгюл. Мен аркъя таяма болагъан къуллукъуларым баргъа къуванаман. Коллектив деп айтып къойсам да ярамас. Биз – татывлу, къатты күйде бирикген, жаваплыкъыны гъис этеген командабыз.

**– Сюйсе школа, сюйсе яшлар
бавлар болсун, гъар ожакъда
яшланы тергевион тартмакъ учун
тарбиялавну къужурлу ёлларын
ахтаралар. Балики, сизде бу
ишде оъзюгюзге хас, оъзтёрече
къайдаланы къоллайсыздыр.**

– Яшлар ойтесиз гъар затны билмеге сюөлер. Алда фермабыз бар заманда оланы шонда алып барып, олагъа гъайванланы савагъан, ем салагъан күйлерин гёrsете эдик. Сонг да, сабан сюорюп, будай чачагъанда, орагъанда тарлавлагъа бара эдик. Яшлар бары затны оъзлени гёзлери булан гёре эди. Биз де олагъа бары затны хабарлай эдик. Гъали олай

имканлыкъларбыз ёкъ. Ферма да къалмагъан, сабан сюрегенлер де. Шо саялы биз гиччи pavлагъа шунда топуракъны къазагъан кюон, будай алып, шону чачагъан къайдасын, орагъанын гёрсетешиб. Будай оланы гээ алдында ойсе. Биз оъзлего де шо ишлени этдиребиз. Олар будайны чачалар, сувгъаралар. Шондан бек иштагъланалар. Нечакъы оланы таъсири соравлары бола. Будайны тирменге алып барып,

нечакъы да сюемен. Шо китаплар англавларбызыны генглешдире, ругъ байлыгъыбызыны байындыра. Тюзю, юртубузну башчысы Пашабек Алиевич Мутаеве баракалламны билдирмеге сюемен. Заман-заман гелип, болагъан кёмегин эте. Терезелеризни янгыртды, уллу печ алып берди, ойнайгъан затлар гелтирип салды. Ол бизден къайры, башгъа ожакъланы да къаравсуз къоймай.

шондан ун этеген кюон гёrsетешиб. Экмек-бары затны башы деп негер айтылагъаны хабарлайбыз. Яшлар ашны, топуракъ ишни, загъматны хадирин билгенни, гюрометлегенни сюебиз. Сонг, бары адатларбызыны, яшни бешикге салагъан, сувгъа барагъан күйлени этсек, оланы шайлы гёngю ачыла. Олай пайдалы мердешлерибизге къарама, тынглама ойтесиз сюөлер. Бизге район центрдан, министерликден тергевлер гелгенде, шоланы барын да гёrsетгенде, олар тамаша болуп: «Биз де билмегенбиз шулай асил ишлени этмеге, сиз нечик арив ойлашгъансыз? Къайдан эс тапгъансыз? Не арив таъсири, маъналы дарсларыгъыз бола, – деп разилигин билдирелер.

**– Тюз айтала, арив ойлашгъансыз.
Оъзюм де иштагъланын тураман.
Къайдан эсигизге гелди дагы?**

– Мен къайда барсам да, не ерлерде болсам да, ари-бери бурулмай, тувра китап тюкенлеге тюзлени эдим. Гъар гезик уйгэе бир тёбе гъар тюрлю пайдалы китапланы жыйып геле эдим. Китап охумагъа, билимлеримни камиллешдирмеге

**– Яшав янгыз иш булан дазуланып
къалмай. Уъягълюгюзни
гъакында да эшилмеге сюөр эдик.**

– Биз агълюде 4 къызардаш, 2 эркъардаш бар эдик. Атам Гъайдарбек де, анам Уллаба да, гюнагъларындан Аллагъ гечсин, юзюмлюклерде мангалай тер тёгюп ишлекенлер. Атам яшавдан тез гетип, б яшни анам янгыз оъсдюрдю, барыбызыны да охутду.

Анабыз янгыз къалгъангъа ону кепин бузмагъа сюймей эдик, гёngюн ала эдик. Къаратангда юзюмлюклеге гете эди, ахшам маркачада къавшалып геле эди. Биз ол къайтгъанча бары да ишибизни этип, аш да гъазирлеп ашамай къаравуллай эдик.

Атабыз мени хоншудагъы Камил деген улангъа эрге бермеге сёз берген эди. Ону васиятын да бузмай, сююв болмаса да, Камил булан уйленидик. О гечингени де кёп йыллар бола. 4 къызыбыз бар. Олар да охуп, билимлер алгъан, оъзожакъларын тапгъанлар.

Паху ГЪАЙБУЛЛАЕВА

Бизин журналда къысматыны аслам янын илмугъа багъышлагъан къатынланы гъакъында аз язылмагъан. Оланы арасында илму ахтарывлары тангала яшавгъа чыгъарылажакъ проектлени уйстюнде ишлейген алимлер де, янгыз теориягъа байлангъан алимлер де бар. Бугюн биз оъзюню гъакъында хабарлама сюеген Айда Магьмутовна Эсетова не биринчилени, не экинчилени сыдырасына къошма бажарылмай. Ону илму чалышывуну аслам яны ярыкъландырываулукъ булан байллавлу.

ОЬСЮВ МЕНИ УЧУН - ИНГ АЛДЫН

Ол кафедраны башчысы, оър школаны педагогу тъисапда студентлеке янгыз экономикадан билимлер берип къоймайлы, оланы бютюн дюньяда болуп турагъан гъаллагъа оъздёрече янашывгъа уйрете. А.Эсетова айтагъян күйде, биринчи лекциялардан тутуп, студентге къарап, ол илму ишни юрютмеге болагъаны, ону айрыча гюпге чакъырма тюшегенин яда тюшмейгенин токъташдырмагъа бола. Неге десе, шону учун айрыча гъюнерлер тарыкъ – къаныгъывлукъ, чыдамлыкъ, гъар затгъа, гъатта гъар увакъ-тюекге тергев этегенлик.

Бираз алда яшланы илму булан иштагъандырма бюс-бютюнлей бажарылмайгъан вакътилер бар эди: материал база ёкъ эди, маялар гёrsетилмей. ... Гъали гъал бюс-бютюнлей алышингъан: университетлеке грантлар гёrsтелиле, шо алим болма талпынагъан студентлеке оъзлени муратларына етишме, конкурсларда, форумларда, фестивалларда, шоланы арасында халкъара чараларда ортакъчылыкъ этмеге имканлыкъ бере. Ондан

къайры, университетде оъзюнг учун къужурлу иш тапма боласан. Мисал учун, далапчылар янгы ачылагъан предприятиеси экономика якъдан пайдалы болажагъын яда болмажагъын билме сюе. Шогъар янгыз экономистлер жавап берип бола.

Мени булангъы лакъырында Айда Магьмутовна 10-15 йыллар алъякъдагы студентлени гъалиги тенглилерinden хыйлы башгъалыкълары барны айрыча эсгерди. Бугюнгю студент грантгъа нечакъы акъча гёrsетилегенин сорама тартынмай. Шону да ол негъакъ сорамай, оъзюню илму ахтарывларында биревден де харлы болмай чалышма сюе.

Айда Магьмутовнаны оъзюню студентлерини гъакъында хабарлайгъанда бети ярыкъ бола: «Яшлар булангъы иш магъа уллу сююнч гелтире! Олар бир-бирине ошамагъан, тек гъарисини тизив хасиятлары бар! Мен шо яратывчуулукъ арада оъзюнню тарыкълы адамгъа гъисап этемен ва шо магъа уллу сююнч гелтире.

– Мен бусурман ва христиан байрамланы бир йимик

къаршылайгъан агълюде тувгъанман, – деп хабарлай ол. – Мени атам Магьмут Агъматов – Ахты районну Ялакъ юртундан, анам Светлана буса тезден берли Магъачкъалада турагъан гюржюлю Жапаридзелени тухумундан. Бизин агълюде, къайсы динге де гьюрмет этиле гелген, мен бир де атам-анамдан тюз ва терс динлөр бар деп эшифтегенмен. Аллагъя инаныв ол динлөгө бёлөнмей. Бир сен ону гючюне ва рагъмулугъуна инанасан яда бир тюрлю себеплөгө гёре инанмайсан. Мени уллуларым гиччи заманымдан тюз ёлгъа салып болгъанына, Аллагъ рази болсун деп айтмагъа сюемен.

Бир нече керен бизин журналда «бешлөгө охуйгъан наслу» деген калималар эсгерилди. Айда да шо наследдан. Ол Магъачкъаладагы 39 номерли орта школаны уйстюнлю күйде охуп битдирген, ДГУ-ну экономика факультетин къызыл дипломгъа битдирген, бир нече йыл статуправлениеде ишлеген. Заман гетип, къуру санавлар булан доланып турмакъыны оъзюнню иши тюгюл экенни англағъан.

Ол жанлы иш булан толумлашгъан колективге къошуулма гъасирет эди.

Огъар политехника техникумдагы ишни таклиф этелер, ол шоссагъат разилигин бере.

— Муна шо заман магъя дайм яш наслу булангъы иш янгылықълагъа талпынагъанланы шартлары етишмейгенликге мекенли тюшюндюм. Магъя оьсмеге тарыкъ эди, статуправление буса шолай имканлықъланы берип болмай эди. Билим берив тармакъдагъы иш сени дайм жыйнакълы болуп турма борчлу эте – янгы билимлер, янгы методикалар, янгы янашывлар. Шолай жанлы гъалда техникумъга гелгенде ва гъали Дағыстан пачалыкъ техника университетде чалышагъанда да тураман.

Хыйлы гезиклер къатынлар илмуда шону есирлери болуп токътай, агълюсюне заманы къалмай. Тек Айда Магъутова дос дагъыстанлы агълюде оьсген ва оьзюню яшавунда ата-анадан

къалгъан насыгъатлагъа гёре тизген. Ожагъын парахатлыкъны ва илиякълыкъны отавуна айландыргъан.

– Эрим Мурат Эсетов булан мени ону къурдаши таныш этди, биз ону булан бир курсда охуй эдик. Ол къачан да ачыкъ, къужурлу адам эди, тек мен онда дайм янгылықълагъа талпынагъанын шоссагъат ушатдым. Биз ону булан уллу агъвалатлар булан толумлашгъан насыпли яшавну оytгердик, эки къызын ва уланны оьсдюрдюк. Ондан къайры, биз токътавсуз касбу даражабызын артдыра эдик, кандидатлыкъдан сонг докторлукъ ишлерибизни якъладыкъ. Эрим – медицина университетде кафедраны доценти, мен буса 2015-нчи йылда профессор деген атны алдым. Оъзюбюзню къурдашларыбыз учун алда йимик ювукъ адамлар гъисапда къалгъанбыз. Жумагюнлер бизде Муратны къурдашларыны гюню оytгериле, сонгугюнлер буса – дос- къардашны гюню, шо бизин агълюде тезден берли юрюлegen

мердеш ва шону гележекде де бузма хиялыбыз ёкъ.

Биз агълюбюзде бары да дин байрамланы къаршылайбыз: Къурбан байрамны, Ораза байрамны, Пасханы, Рождествоңу. Биз Аллагъя гъакъ юрекден инанабыз, ол бизин сюегенин, инанагъянан билебиз. Бизге шо инамлыкъга амин болмакъ къала.

Айда Магъутовна ДГПУ-да 2001-нчи йылдан тутуп ишлей, гъали экономика теориясы деген кафедрагъа башчылыкъ эте. Ол – 200-ден де артыкъ илму ва ахтарыв ишлени, 18 монографияны автору. Тек шону булан бирге, студентлер булангъы ишни инг алдын деп гъисаплай. «Студентлер сени бир мюгълетге де къарывсузлукъга тарымагъа къоймай, гъар янгы студентлер къошуулгъан булан университетни иши жанлана. Бизин борчубуз – оланы гъарисин якъламакъ, уйретмек ва сонг яшавдагъы эркин юзювюне бакъдырмакъ...», – дей ол.

Ондан къайры, ол Дағыстанны экономика министерлиги ва сатыв-алыв палатасы булан бирликде янгы проектлени гъазирлевде ортакъчылыкъ эте, аспирантлар диссертация ишлерине башчылыкъ эте, илму семинарлар ойтгере. Айда Магьмутовна университетде гъарыйл ойтгерилеген «Пачалыкъны экономикасыны оьсююню яшавгъа чыгъарывну ёллары» деген халкъара конференцияны сиптечиси де дюор.

Айда Магьмутовна Дағыстанда яшавгъа чыгъарылагъан инвестипроектлени арагъа салып ойлашында дайм пайдалы тақлифлерин бере, республиканы четим гъалгъа тюшген къурулуш предприятиелерине къыйынлыкълардан ойтме көмек эте.

Айда Магьмутовна грантлар алма сюеген студентлени янындан таймай, олагъа тюз күйде документлени гъазирлемек учун оьзююн сыйнавундан эркин күйде пайдалана. «Университетде студентлени иштагъландырагъан яхши къайдалары къурулгъан,

— дей ол. — Олимпиадаларда ва конкурсларда ортакъчылыкъ этегенлеке премиялар бериле, оланы янындағы къайсы илму ва ярыкъландырывчу сиптени де биз якълайбыз. Бизин жағыил ректорубуз Назим Леонидович Баламирзоевни гъакъында да бир нече сёз айтма сюемен. Ол оьзю де бир заман бизин студентибиз эди, бизде илму якъдан билимлерин артдырды, герти касбучугъя, экономистге айланды. Бизин оьр охув ожагъыбыз оьзге билим берив идаралар йимик жанлы яшав булан яшай, мунда барысы да бир-бирине тыгъыс күйде байлангъан. Ректор буса психолог да, насиғыятчы да, оьзюне барысы да шексиз күйде гъюрмет этеген адам болмагъя герек. Шо якъдан алгъанда Назим Леонидович бары да талаплагъа къыйыша.

Илму ишинден къайры, Айда Магьмутовна уллу тарбиялар ишни де юрюте — студентлери булан музейлеке, выставкалагъа бара, оьзге тюрлю ярыкъландырывчу چаралар ойтгере. Олагъа яратывчулукъынува инчесаниятны дюньясыны

гъайранлыкъларын ачма ва гёрсетме кепине геле. Илмуда, ахтарывларда ол дайм алгъа, алышынывлагъа талпынагъан адам буса да, гъар гюнлюк яшавунда адатлы мердешлени сакъламакъын якъчысы. Гъали де нече де рагымулу совет фильмлеге къарай, Тургеневни, Чеховну, Моэмни, Саганни асарларын охуй, Есенинни, Блокну, Цветаеваны, Высоцкийни шиърулары булан иштагълана.

Айда Магьмутовна оьзююн торуну булан бек макътана ва оьктем бола. Ол бу йыл уллатасыны ёлун узатып, медицина университеттеге охума тюшген. Биз Айда Магьмутовна булан лакъыр этип турагъанда кабинеттеге, сайки, бир тюрлю къуллукълары бар деген багъана булан бир нече студентлер гирип гелди. Олар муаллимине бек абур этегени гёрюнүп тұра эди. Демек, оланы алда дагъы да көп иш ва янгы уystюнлюклер къаравуллагъандыр!

Сульгият БУЛГАЕВА

АКЪЧА ДА ТЮГЮЛ НАСИП

Бир гезик бек бай адам оъзюню гиччи уланын шагъардан бираз аридеги юртгъа, фермагъа алып барып, ондагъы яшавгъа къарагъанны сюйген. Мурады – авлетине адамлар нечик ярлы күйде яшама болагъанын гёrsетmek.

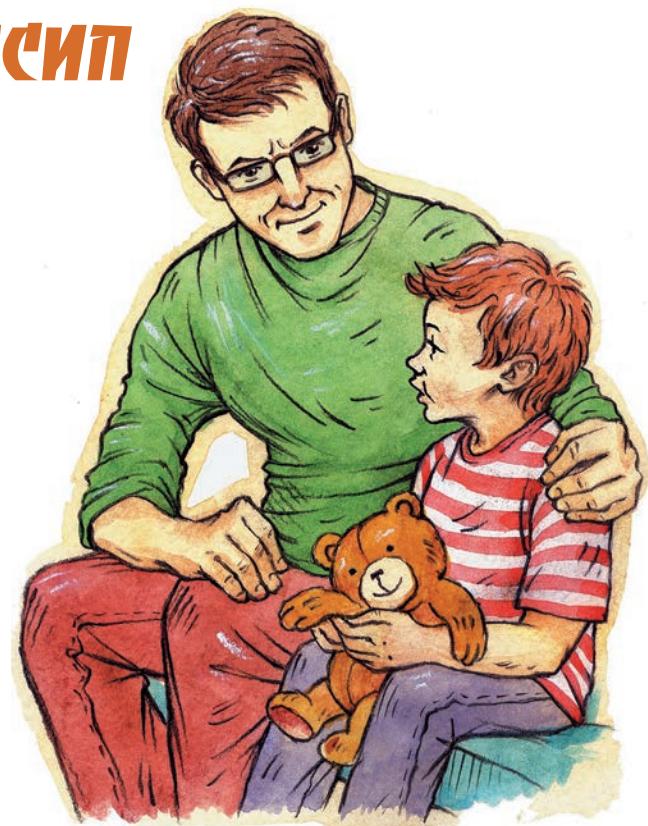
Олар ярлы ағылоню фермасында сав гюн, сав гече тургъан. Уюне къайтгъанда атасы уланына сорагъан:

- Ушатдынгмы бизин бугюнгю сапарыбызын?
- Нече де тизив сапар болду, атам!
- Адамлар не даражада ярлы болуп болагъанны гёrdюнгмю?
- Гёrdюм.
- Сонг, оъзюнг учун не гъасил чыгъардынг?

– Не гъасил чыгъарайым, бизин абзарда биргине-бир ит бар, оланы абзарында буса мен гёрген чакъы дёрт ит чабып айлана. Бизин бавубузда гъавуз бар, оларда – дазусу ёкъ гемелер токътайгъан къолтукъ.

Биз бавубузну лампочкалар булан ярыкъ этебиз, олагъа буса юлдузлар шавла бере.

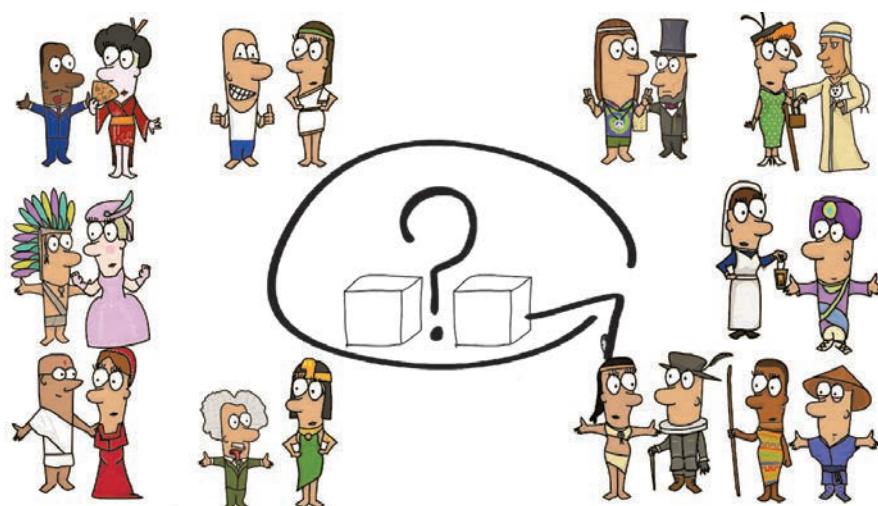
Атасы яшыны сёэлерин эшитгенде не айтагъанны билмей, манг болуп турагъанда, гиччипав: «Атам, кёп савбол, бугюн сен магъа герти бай адамланы гёrsетдинг», – деп къошгъан.

ШЕКЕРНИ КИМ АШАГЪАН?

Гыали биревню де эсинде къалмагъан кёп бырынгъы заманларда Аллагъ он Адамны ясагъан болгъан. Оланы бириси ер сюре, башгъасы гъайван-мал бағъа, бирдагъысы балыкъ тута... Арадан заман гетип, олар Яратгъаныны устьюне тилем булан геле:

- Атабыз, бары да зат яхши буса да ярай, тек ялкъывлу бизге, – деп кант эте.
- Гъаригиз оъзюгюз ушатагъан кююгюзде къатынгишини ясагъыз, арыкъ болсун, токъ болсун, бийик болсун, назик болсун, башгъа тюгюл...

Сонг мен олагъа яшав берип яратажакъман, – деген Аллагъ.

Шону да айтып, Аллагъ Адамланы алдына налбекиге шекер гесеклени сала.

– Шунда он гесек бар. Гъаригиз бирни алып, яшавугъуз шекердей татывлу болсун учун, къатынларыгъызгъа берерсиз.

Олар Аллагъ айтагъан күйде этген.

Сонг Аллагъ айта:

– Сизин арагъызда уштукуул бар, неге тюгюл, налбекиде 11 гесек шекер бар эди. Къайсыгъыз эки гесекни алгъансыз?

Барысы да пысып тура. Аллагъ оланы оъзю яратгъан къатынларын булгъап, гъарисине тапшура.

Шондан сонг 10 эргишиден 9-зу башгъаны къатыны татли деп эсине геле. Неге десе, ол эки гесек шекерни ашагъан. Янгыз Адамланы бириси биле, бары да къатынлар бир йимик, неге тюгюл, артыкъ гесекни ол оъзю ашагъан болгъан...

Бизин республикада бек тамаша фермер хөзүйство бар. Ферманы гъакъындагъы хабарлар бизин уылкени лап йыракъ тарапларына етишген десек де, къопдурув болмас. Лакъыр Каспий денгизни ягъаларында Солакъ посёлокда Виктор Говоров къургъан тюе туварны гъакъында юрюле. Бизин тахшагъарыбызгъа ювукъда дангыл авлакъланы «гемелери» отланагъаны ва оьсдюрюлегени 5 йыл бола экен. Гъали туварда 130 тюе бар.

Биринчилей фермада бары да тюелер выставка гъа яда конкурсгъа гъазирленегендай нече де жыйнакълы гёрюнегенин, гъариси тараалгъаны эс этесен. Олар денгизге киринме гиргенде чи гёзюнгню айырып болмайсан. Дангыл авлакъланы «гемелери» бек арив юзюп бола экен! Сувну ичинден хан-пачадай оьктем куйде чыгъа ва айлана якъгъа хохайып къарай. Гертиден де, бу гъайванланы оьзлени тутагъан кюю тамашагъа къалдыра. Олар оьзлени багъасын биле. Бир-бирде тюелер оьзлер йимик дангыл авлакъларда яшайгъан къоччакъ ва саламат таурег къавумну эсге сала.

Мунда биринчилей гелегенлени бир тамаша парахат, рагъат гъислер къуршай. Фермер оьзюно гъайванларына нечик байлангъаны, нечик оланы сюегени ва гъайын этегени гёрюнюп тура. Тюелер де огъар шо меселде къайтарыш эте.

Виктор Фёдорович пенсиягъа чыкъгъан сонг Дагъыстанда къонушгъанча уылкени кёп ерлеринде болгъан. Ол гъали де эргиши гючюн тас этмеген саламатлы адам. Виктор янги гелген къонакъга оьзюно хөзүйствосун гёрсетгенче, огъар тергевлю куйде къарай. Чекистни йимик, сюзюк къараву шо адамны тюелеге ювукъ этмеге яраймы яда арек турса яхшымы деп,

ДАНГЫЛ АВЛАКЪЛАНЫ «ГЕМЕЛЕРИ»

шоссагъат токъташдыра. Говоров лакъыргъа амракъ адам тюгюл, алда асгерде къуллукъ этгени билине, къысгъача ва мекенли, янгыз ишге байлавлу сейлей, бош сёзге заманын харжламай. Оъзюню тюелерини гъакъында бары да затны биле ва гъарисини гъакъында хабарлама бола. Амма оъзюню гъакъында... Къарагъанда, ич яшавунда башгъалар да «хоталангъанны» сюймей.

Алда Виктор Говоров дазучу асгерлерде къуллукъ этген. Ол оъзю Краснодар крайдан герти къазакълардан. Яшдан берли оъзюню Овощная деген станицасында ата-анаына кёмек эте гелген, гъайван-малны багъа гелген. Школадан сонг оъзюню мурадына етишген ва Калининграддагъы дазучу асгерлени гъазирлейген училищеге тюшген. Охувундан сонг Йыракъ Гюнчыгъышда къуллукъ этген, сонг Камчатка, Темиркъазыкъ Курилы... 90-нчы йылларда асгерде къуллукъ этмеге тынч тюгюл эди. Тек шогъар да къарамай, асгерчилерибиз, шоланы арасында Виктор Говоров да, Йыракъ Гюнчыгъышдагъы дазуларыбызын сакълап бажаргъан. Отставкагъа чыкъгъанда

Викторгъа 40 йыл бола эди. Ону уланы да атасыны ёлун тантлап, офицер болгъан.

– Тюелер сакъларман деп, бир де эсиме гелмей эди, – деп хабарлай Виктор Фёдорович, – Къачан да гъайванланы, жанланы сюе гелгенмен, олар булан хыйлы долангъанман. Тюелени буса биринчилей зоопаркда гёрдюм ва олар мени лап сюеген гъайванларым экенни шоссагъат англашым. Бир нече керен тюелеге минип къыдыргъанман. Муна шо заман бирден эсиме гелди – шо мени ишим. Оланы гъакъында бары да затны ахтардым. Сонг узакъ заман онгайлы ер излей эдим. Шолай Дагъыстангъа гелип токътадым.

Виктор Говоров ферманы къургъанча гъар тюрлю отланы да ахтара болгъан экен. Яш йылларында улланасы огъар отланы бир-бириндөн нечик айырма герекни уйретген ва шо билимлер огъар тюелер учун лап онгайлы Солакъ бойланы тапма кёмек этген. Шолай 5 йыл алъякъда мунда тюе ферма ачылгъан. Фермада тюелени бир оyrкечли бактрианлар ва эки оyrкечли дромадерлер сакълана. Башлапгъы 16 тюени ол

Къазахстандан алып гелген, сонг арилеге чыкъмай, Къалмукъстан, Аштархан, хоншу Мычыгъыш Республикадан гелтирген.

– Мунда тизив ем база бар. Айланаякъда тюелер учун инг тарыкълы сакъсаул, аччы ювшан, тюе тегенек, бакъаяпыракъ эркин күйде оьсе. Олар йылны боюнда авлакъларда отлана. Денгиз сувну иче, шо сувда киринме де кирине. Шо буса тиши тюелени сютюн байындыра, бек пайдалы эте, – деп англата ол.

Бир зат тамашагъа къалдыра. Тюелер аччы отланы ашай ва тузлу сувну иче, сютю буса ириген марожна йимик нече де татывлу!

Фермагъа сют алмакъ учун, гъар шагъарлардан, районлардан геле. Мычыгъышдан, Камчаткан, Санкт-Петербургдан, гъатта Австриядан да къонакълар болгъан. Виктор тюе сютден бизин ювортгъа парх береген шубутну да эте. Шонуavitaminozgъa, шекер аврувгъа, псориазгъа, гастритге ва колитге тарыгъанлагъа къолламакъ бек пайдалы.

– Тюени сютю бузулмай узакъ сакълана, неге тюгюл, оъзюнде антибиотик – лактофериин бар. Адамлар мени фермамны

Женщина Дагестана

6/2023

На кумыкском языке

Учредитель:

Агентство информации и печати Республики Дагестан.

Главный редактор

Н. М. КЕРИМОВА
e-mail: J-dag@mail.ru

Редакционная коллегия:

заместитель главного редактора

А. Ю. АБДУРАХМАНОВА,
e-mail: delia25@mail.ru

ответственный секретарь

С. Х. БУЛГАЕВА

редактор русского выпуска

Г. Х. АСАДУЛАЕВА
redaktor avarskogo vypuska

Б. Ш. МУХИДИНОВА
bahu4y@mail.ru

redaktor darginskogo vypuska

П. Г. ВАГИДОВА

redaktor kumykskogo vypuska

П. Х. ХАЙБУЛЛАЕВА

redaktor lezginского vypuska

Н. Н. ИБРАГИМОВА

e-mail: shikhnabieva1981@mail.ru

redaktor lakkskogo vypuska

З. Т. АБДУРАХМАНОВА

redaktor tabasaranского vypuska

С. М. ИСРАФИЛОВА

Корреспондент:

Э. ИБРАГИМОВА,
А. ТАЖУДИНОВА,
В. РАТЕНКОВА.

Заведующий редакцией

С. М. ГАМЗАТОВА

Художественный редактор

Г. А. КУРБАН-АДАМОВА,
e-mail: guleymat@mail.ru

Адрес редакции и издателя:

367018, Республика Дагестан,
г. Махачкала, пр-т Насрулдинова, 1а.
e-mail: j-dag@mail.ru

Журнал отпечатан в типографии:

ГАУ РД Изздательский дом «Дагестан».
г. Махачкала, пр-т Насрулдинова, 1а.

Телефоны редакции:

65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.

Официальный сайт журнала «Женщина Дагестана»: женщинадагестана.рф

Дата выхода в свет 15.12.2023 г.

Формат бумаги 60 x 841/8.

Объем: 5,5 печ. л.

Заказ № 1121. Тираж (3461) 644 экз.

Журнал для семейного чтения. Издается с 1957 г. Выходит на аварском, даргинском, кумыкском, лакском, лезгинском, русском, табасаранском языках один раз в два месяца.

Свидетельство о регистрации СМИ ПИ № ТУ05-00429 выдано Управлением Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по Республике Дагестан.

На обложках:

I – Мариян Каландарова, руководитель московского филиала благотворительно-просветительского фонда «Дараччи» им. М. Ильясовой.

гъакъында билгенде, шо пайдалы ичкини гелип алма башлады. Бирлери чи ювукъда квартир тутуп, бир гъавур заманлар къала эди, – дей ол.

Виктор алданокъ сют ферманы ачма токъташгъан болгъан. Ол ижарагъа ерлер алгъан, тюелер учун бары да онгайлыкъланы болдургъан, гъатта, ветеринарлар учун айрыча кабинетлер онгаргъан. Гелген къонакълагъа да мунда турма айрыча уйт этген.

Улькедеги лап уллу, оъзюнде 130 тюе сакъланагъан фермагъа Виктор Говоров янгыз къуллукъ эте. Огъар армияда уйренген низам ва савлугъуну кюю кёмек эте. Оъзю тазалай, къарай, оъзю сава...

Виктор Фёдорович айтагъянгъа гёре, бир тиши тюе гюндө 2-4 литр сют бере. Шону яртысын баласына къоя.

– Сют болдурмакъ учун гъайванланы гъарисине айрыча къарав тарыкъ. Эгер де, тюени гёнгю ёкъ буса, ол тюкюрме де, тепмеге де, челеңни авдармагъа да бола. Савма тынч тюгюл. Авур иш. Савма башлагъанча тюени атын айтып, илиякълы күйде сёйлеймен. Олагъа акъырма, урушма ярамай, урма чы айтма да айтмайман. Ёгъесе, сют бермежек.

Тюелер Викторну таныйгъандан къайры, гъюремет эте, сюе, оъзлени атасына йимик къабул эте. Ол аранны бёлмесинде токтап:

«Снежинка, юрю савулма», – десе,

тие огъар шоссагъат тынглай.

Гъайванланы гъарисини аты бар: Белла, Настя, Венера, Милка ва оъзге къужурлу, сойкюмлю атлар. Гъариси оъзюню атын биле, гъатта балалары да анасыны атын эсгерген де сесленелер.

– Бирисине тергев этме башласанг, шоссагъат янынга башгъасы геле. Олардагъы гюнчюлюк мишиклерден де артыкъдыр. Атларда ва сыйырларда олай хасият ёкъ. Олар гъакълашывну ва гъайланын бек сюе. Тюелер есилерине ва оъзлени янында гъайванлагъа тез байланана ва айрылынан къыйын күйде башындан гечире, – дей Виктор.

– Бираз алда Къалмукъстандан тюени гелтирген эдим. Ол мююшгө де тыгъылып, уллу гёзлеринден бюлдюр-бюлдюр гёзьяшлар тёгюп ийлай эди. Бир жума ону юрegin басылтгъанча къырыйындан таймай турмагъа тюшдю. Йылы күйде сёйлей эдим, сыйпай эдим, юрегине ял тапдырагъан сёзлени айта эдим. Шолай ол магъа ва бу ерлеке уйренди. Олар рагымулу сёзге нечик сесленегенин билемисиз? Иржая...

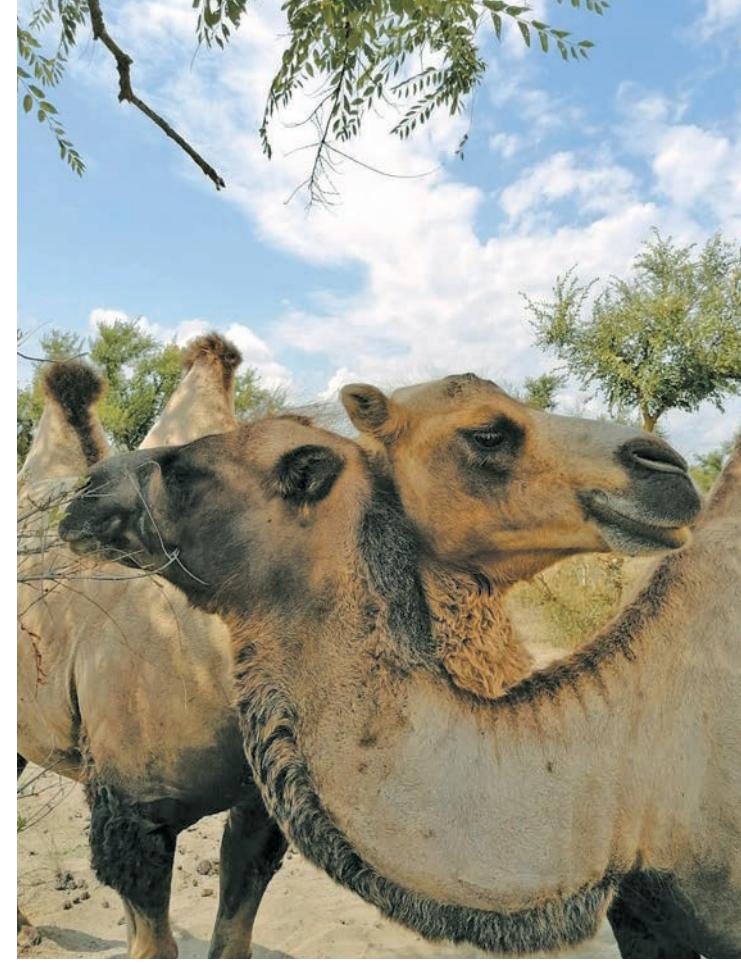
Фермерни эртени гъар заман бир күйде башлана: къаратангда тура, тюелени сава ва отлатма чыгъара. Ахшам къашкъарала туруп, оъзлер къайталар. Говров эки якъыны мотоцикл булан айланып чыгъа, неге тюгюл, тюелер кёп ареклеке чыгъып гете. Тек есиси оланы къайда излеме тарыкъын яхши биле.

Мотоцикл булан ювукъ болуп, арасындан лап уллуга: «Майя, уйге! Венера уйге!» – дейсен ва олагъа шо таманлыкъ эте, оъзлер фермагъа баралар. Оланы артына оъзгелери де тюше. Тюелер оъзге тувар гъайванлар йимик гюплер болуп жыйылма сюе. Отлатма эки бёлүп чыгъарсан да, бираз заман гетип къарасам, бирче гюп болуп айланалар. Тамаша болмагъыз, оланы арасында да къайсы адам коллективде йимик, бир-бирине «къую къазагъанлар да» бар, – деп масхара эте Виктор. Мен иржаяман. Амма фермерни бети бир де алышынмады.

Виктор Говоров бир де къавшалмайгъандай йимик гёрюнө. Тек биз шолай авур ишни юрютме, уллу туварны байрамларсыз, ял алыв гюнлөрсиз сакълама ким буса да болмас экенин англайбыз!

Шолай яшамакъ ва ишлемек учун, инсанда гъайванлагъа бакъыттан якъда герти сююв ва адамлагъа пайдалы болмакъ деген гъасиретли къастлар болмагъан буса, дагъы күйде шо намусланы күтмө бажарылмажакъ эди.

Марина ШЕВЧЕНКО

ЯНВАРЬ

Пн	1	8	15	22	29
Вт	2	9	16	23	30
Ср	3	10	17	24	31
Чт	4	11	18	25	
Пт	5	12	19	26	
Сб	6	13	20	27	
Вс	7	14	21	28	

ФЕВРАЛЬ

	5	12	19	26
	6	13	20	27
	7	14	21	28
	1	8	15	22
	2	9	16	23
	3	10	17	24
	4	11	18	25

МАРТ

	4	11	18	25
	5	12	19	26
	6	13	20	27
	7	14	21	28
	1	8	15	22
	2	9	16	23
	3	10	17	24

АПРЕЛЬ

Пн	1	8	15	22	29
Вт	2	9	16	23	30
Ср	3	10	17	24	
Чт	4	11	18	25	
Пт	5	12	19	26	
Сб	6	13	20	27	
Вс	7	14	21	28	

МАЙ

	6	13	20	27
	7	14	21	28
	1	8	15	22
	2	9	16	23
	3	10	17	24
	4	11	18	25
	5	12	19	26

ИЮНЬ

Пн	3	10	17	24
Вт	4	11	18	25
Ср	5	12	19	26
Чт	6	13	20	27
Пт	7	14	21	28
Сб	1	8	15	22
Вс	2	9	16	23

ИЮЛЬ

	1	8	15	22
	2	9	16	23
	3	10	17	24
	4	11	18	25
	5	12	19	26
	6	13	20	27
	7	14	21	28

АВГУСТ

Пн	5	12	19	26
Вт	6	13	20	27
Ср	7	14	21	28
Чт	1	8	15	22
Пт	2	9	16	23
Сб	3	10	17	24
Вс	4	11	18	25

СЕНТЯБРЬ

	2	9	16	23
	3	10	17	24
	4	11	18	25
	5	12	19	26
	6	13	20	27
	7	14	21	28
	1	8	15	22

ОКТЯБРЬ

Пн	7	14	21	28
Вт	1	8	15	22
Ср	2	9	16	23
Чт	3	10	17	24
Пт	4	11	18	25
Сб	5	12	19	26
Вс	6	13	20	27

НОЯБРЬ

	4	11	18	25
	5	12	19	26
	6	13	20	27
	7	14	21	28
	1	8	15	22
	2	9	16	23
	3	10	17	24

ДЕКАБРЬ

	2	9	16	23
	3	10	17	24
	4	11	18	25
	5	12	19	26
	6	13	20	27
	7	14	21	28
	1	8	15	22

